

811.163.41'366
811.163.41'367.622'366.542
<https://doi.org/10.18485/sj.2017.22.1.1>

МИРОСЛАВ Б. НИКОЛИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 24. 08. 2016.
Прихваћен: 15. 12. 2016.

ОБЛИЦИ ВОКАТИВА ЈЕДНИНЕ ИМЕНИЦА МУШКОГ РОДА I ВРСТЕ У СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду аутор покушава да, на основу примера из књижевних дела, штампе и разговорног језика, утврди правила (и изузетке од тих правила) у творби вокатива једине именица мушког рода I врсте. При томе је тежиште више стављено на дескрипцију (опис стања), а мање на прескрипцију (прописивање норме).

Кључне речи: српски књижевни језик, граматика, морфологија, именице, вокатив.

0. Вокатив је специфичан облик именских речи, који није синтаксички условљен, њиме се не указује на односе међу речима у реченици, нити има неку синтаксичку функцију.¹ Вокатив се, традиционално, увршћује у падежни систем српског језика по своме облику, који се твори на исти начин – од морфолошке основе и наставака – као и синтаксички условљени падежи, због чега се у граматицама третира као падежни облик (уп., нпр., Стевановић 1974: 191–194, Станојчић 2010: 123, Пипер–Клајн 2013: 74–75 и др.).

* nikmir@eunet.rs

¹ „У традиционалној и школској граматици вокатив се такође сматра падежом, иако се он и синтаксички, и семантички, и прагматички уочљиво разликује од категорије падежа.” (Пипер 2009: 417)

0.1. Прилике у вокативу једине именица мушког рода I врсте врло су компликоване и тешко их је (или је бар то тешко аутору овога рада) прегледно и систематски изложити.² Најпростије речено, постоје два системска алтернативна наставка: *-e* (нпр. *бр̂ате*) и *-у* (нпр. *мл̂адићу*).³ Осим тога, у неким случајевима вок. јд. облици је једнак номинативу (нпр. *Марк-о*). Употреба једног од трију наведених облика зависи од више фактора, међу којима су најважнији: природа наставка номинатива једине; природа завршетка основе у номинативу једине; природа сугласника на крају морфолошке основе; природа самогласника у завршном слогу основе; природа сугласничке групе на крају основе; број слогова; значење. Употреба одређеног облика вокатива може бити и прагматички условљена (фреквенцијом, функционалним стилем, социјалним миљеом, ситуативно, говорниковим ставом према саговорнику, пореклом именице и другим, често тешко утврдивим факторима).

1. НАСТАВЦИ ИМЕНИЦАСА СУГЛАСНИЧКОМ ОСНОВОМ И НУЛТИМ НАСТАВКОМ У НОМ. ЈД.⁴

Ове, иначе најмногобројније именице м. рода, имају у вок. јд. најчешће наставка *-e* или *-у* (или оба та наставка). На основу синтагми типа *господине Јовановићу, Милане Подовићу* и многобројних других примера могу се извести два основна правила у дистрибуцији ових двају наставака.⁵

1.1. По првом правилу, именице с основом на **непалатални (тврди) сугласник или сонант**⁶ имају наст. *-e*, што потврђују:

– домаћа⁷ лична имена (од којих се нека употребљавају и у другим словенским језицима), нпр.: *Адаме, Бђгд̂ане, Бђгосаве, Бђрисе, Бр̂анис(л)аве, Весѐлине, Вук̂ашине, Дра̂гане, Дра̂гутине, Живђјине, Ж̂ив̂ане, Зђране, Иване,*

² „Међу падеже с највише колебања у облику спада вокатив једине.” (Клајн 2004: 120).

³ У Станојчић 2010: 123 наводе се, као вокативни, и наставци *,-o/-e*, код именица чији се номинатив једине завршава наставком *-o/-e*: *Славко* [!], *Иво* [!], *Перо* [!]; *Миле* [!], *Павле* [!], *Ђорђе* [!]. У већини граматика овакви се примери уопште не наводе јер се сматрају облицима номинатива у функцији вокатива. Да су то заиста посебни вокативни наставци, онда би вок. од *Ђорђе, Радоје* и сл. вероватно гласило **Ђорђу, *Радоју*, јер је њихова морфолошка основа палатална – *Ђорђ-, Радој-*.

⁴ Под овим именицама подразумевамо и оне с алтернацијом *-o ~ -l-*, типа *во – вола, пепео – пепела* и сл.

⁵ Уп., нпр., Алексић–Станић 1978: 117, Симић 2001: 133, Пипер 2009: 434, Станојчић 2010: 123 и др.

⁶ У раду се, уштеде ради, често под појмом *сугласник* или *консонант* подразумева и сонант, а под појмом *сугласничка група* и разне сугласничко-сонантске или сонантско-сонантске групе.

⁷ Под „домаћим” подразумевамо код нас уобичајена имена, без обзира на њихово порекло, које је, најчешће, словенско (нпр. *Милорад, Светислав*) или библијско, одн. календарско (нпр. *Адам, Петар*).

Игњате, Јакове, Јевреме, Јоване, Крсмане, Мијате, Миладине, Милане, Милловане, Милораде, Милосаве, Милуне, Милутине, Миљане, Ненане, Обраде, Пауне / Пауне, Радис(л)аве, Радоване, Радос(л)аве, Светиславе, Славолубе, Слободане⁸, Станис(л)аве, Стојане, Томиславе, Филипе, Чаславе...⁹

– имена из других словенских језика, нпр.: *Анисиме Петровичу, Антипе, Василе, Вигомиле, Захаре, Јане, Јегоре, Кириле*, кнеже *Лаве Николајевичу, Макаре Алексејевичу, Мироне, Михаиле Александровичу, Михаиле Дмитријевичу* (: Михаил), *Семјоне Петровичу, Степане Аркадијевичу, Степане Трофимовичу, Фјодоре, Цириле* итд.;

– имена оријенталног порекла, нпр. *Асима, Ахмеде, Ибрахиме, Јусуфе, Мухареми, Омере, Османе, Рифате, Сулејмане, Фехиме, Халиле, Хасане...;*

– имена (или хипокористици) и презимена из германских, романских и других страних језика, нпр.: *Адолфе, Алане, Алберте, Албрехте, Алексе, Алфонсе, Антоане, Антоне, Артуре, Аткинсе, Бенџамине, Вилијеме, Вилхелме, Винсенте, Габријеле, Гасе, Гастоне, Герхарде, Данијеле* (уобичајено и код нас), *Дејве, Дене, Едварде, Едгаре, Емиле, Еугене, Жозефе, Иполите, Јакобе, Јоакиме, Карле, Квентине, Кенте, Клаусе, Клифе, Колине, Конраде, Курте, Леоне, Мајкле, Мајлсе, Малколме, Мартине, Маркосе, Меле, Мортоне, Ниле, Олафе, Пјере, Поле, Рајнхарде, Рихарде, Роберте* (уобичајено и у нас), *Родолфе, Себастијане, Силвене, Скоте, Томасе, Филе, Фреде¹⁰, Хансе, Харолде, Хауарде, Хелмуте, Чарлсе, Џејмсе, Џоне, Шандоре, Шарле...; Ајнштајне, Андерсоне, Вилсоне, Вилхелме Гросе, Ласале, Линтоне, Локвуде, Фридене, Шепарде, Рудолфе Шмите, Шоне* и сл.; уп. и из старогрчког *Агамемноне, Антифоне, Едипе*, као и редовно *Јусуе*;

– етноними, нпр. *Арапине, Бугарине, Србине, Турчине*;

– апелативи, нпр. *анђеле, браће*,¹¹ *гаде, генерале, гдлубе, гдсподе, господине, гдсте, граде, грдфе, д(ј)еде е./ј.* (: д(ј)ед), *домашине, друшкане, ђаволе, епископе, животе, зете, игумане, идите, капетане, клипане, команданте (команданте), конзуле, куме, лаждве, лепотане ј. љепотане, лопове, мајмуне, малишиане, ангупе, побратиме, пдпе, прикане, примаријусе, рдбе, рдде, свете ј. свијете, сине, сдколе, сдме, студенте, сус(ј)еде е./ј., тасте, тиранине,*

⁸ Уобичајен је у појединим крајевима (заправо широм новоштокавске Србије) однос: *Слободан – Слободане*.

⁹ Ово важи и за друга властита имена, нпр. *Београде, Дунавe, Златиборе* и сл. (обично у песмама).

¹⁰ Уп. и наслов приповетке и збирке приповедака Д. Михаиловића „Фреде, лаку ноћ”.

¹¹ Уп.: „Откуда моје очи / На лицу твоме / Анђеле брате.” (Попа)

философе, цвѣте ј. цвијете¹², црѣве, чѣбанине, шѣгрте, шѣфе и многе друге именице.

Напомена: У вок. јд. с наставком *-е* јавља се код им. с основом на *-к*, *-г*, *-х*, код неких им. на *-з* и огромне већине им. на *-ц* палатализована основа. Имамо, дакле, алтернације:

к~ч: безобразнѣче, бунтовнѣче, воднѣче, вѣјнѣче, вѣче, Вѣче, грѣшинѣче, ђ(ј)ѣчѣче е./ј., глупѣче, ђѣче, зашитнѣче, зѣмљѣче, њмењѣче, њсписнѣче, јунѣче, мѣмче, начелнѣче, нареднѣче, несрећнѣче (несретнѣче), Нѣвѣче, п(ј)ѣснѣче е./ј., пѣзѣрнѣче / пѣзѣрнѣче, поручнѣче, прѣдс(ј)еднѣче е./ј., пѣкѣвнѣче, пѣтнѣче, рѣтнѣче, рѣђѣче, срећнѣче (срећнѣче), љѣче, чѣв(ј)ѣче е./ј.;

г~ж: бѣже (и Сѣлихбѣже и сл.), бѣже, вѣрѣже, дрѣже, идеѣложе, Мѣодрѣже, Прѣдрѣже, сѣпруже;

х~ш: Вѣше, дѣше, драги пѣтријѣше;

з~ж: вѣтѣже, кнѣже, мѣркѣже,¹³ али бѣксузе, вѣзе, вѣртигѣзе, Бѣрзѣлезе (Андрић), Ђндрѣзе, Ђдризе, јѣрѣмазе (Андрић), јѣлѣзе, Јѣнузе, мѣмѣзе, Деѣда Мѣрѣзе, пѣкѣмѣзе, угѣксузе, Хѣфѣзе, господине Хѣменѣзе и др.;

ц~ч: бѣлѣвѣче, бѣрѣче, бѣраниѣче, бѣрѣљѣвѣче, зѣче, злѣкѣвѣче, јѣрѣче, крѣдѣљѣвѣче, кѣкѣвѣче, лѣжѣљѣвѣче, лѣњѣвѣче е. / лѣњѣвѣче ј., мѣгѣрѣче, невѣљѣлѣче, ѣче, подлѣче, прѣнѣче, свѣче (: светац) (Б. Јанковић), сѣнѣвѣче, слѣпѣче ј. слѣпѣче, спѣсиѣче, стѣрѣче, стрѣче, стрѣлѣче ј. стрѣлѣче, хвѣлисѣвѣче, Црнѣгѣдѣрѣче, чѣтаѣче, али Фѣце, Фрѣце, Рѣландѣ Шѣце.

1.2. Од овога правила постоје разни изузеци, које је тешко систематизовати. Они су најчешће у вези с обликом, значењем, пореклом или сфером употребе неке именице.

1.2.1. Код апелатива (углавном страног порекла) на *-ѣр* или *-ѣр* имамо најчешће наст. *-у* (као последицу дисимилације):

ѣквѣзитѣру, гѣвернѣру, дѣзѣртѣру, ѣнѣжењѣру / ѣнѣжинѣру, пѣртнѣру (и пѣртнѣру), прѣмијѣру, рѣпортѣру, фрѣзѣру, фѣдѣбалѣру, шѣвѣлѣру, шѣдѣфѣру; уп. и домаће Гѣштѣру (надимак);

бѣсеру (Ћѣпић)¹⁴, бѣксѣру, бѣнкѣру, глупѣндѣру, лиѣцѣм(ј)ѣру, лѣстѣру¹⁵ (Теби говорим, лустѣру!, Давичо), мудрѣсѣру, пѣцѣру, пѣдѣру, пѣмплѣру, стѣвѣдѣру, трѣнѣру.

¹² У Ћѣпићевом делу „Дѣлије на Бѣхаћу” наводе се стихови: Мѣла мѣја, мѣј цѣвијѣту / свѣја је војска у покрѣту (са *-у* због риме).

¹³ То што у *вѣтез* и *кнѣз* имамо алтернацију *з~ж*, а у *вѣз*, нпр., немамо објашњава се дијалектним разлицима. Наиме, појава *ж* у вок. јд. испред наставка *-е* код ових им. подразумева старије *-г* на крају основе. Зато Скок претпоставља постојање „varijanti *viteg, vitek*, који су облични потврђени за *bug*., а морали су постојати и у *hrv.-srp.*., јер би иначе и *vokativ viteže* био *nerazumljiv*” (Скок, s. v.). За им. *кнѣз* Скок каже да је „по орѣчѣм мишлѣнју *praslavenska posudnica iz pragerm. *kuningaz*, што је вѣројатније *negoli od got. *kuninggs.*” (Скок, s. v.). Питање је: како објаснити алтернацију *з~ж* у *мѣркѣз~мѣркѣже*, будући да је то позајмљеница из француског (*marquies*)? Иначе, појава сугласника *-ц* у *мѣсец*, *стѣриц* и сл., одн. *-з* у *вѣтез* и *кнѣз* објашњава се у историји језика као резултат тзв. треће палатализације прѣвѣбитних *к* и *г* (уп. *хип. стрѣк-а/стрѣк-ѣ*, одн. *фѣминин(ум) кнѣз-шѣа*).

¹⁴ Занимљиво је и *Бѣсеру* (: *ж*. имену *Бѣсерка*) (Н. Маринковић).

¹⁵ У разговорном језику употребљава се најчешће *вѣкатив* именица које значе човека (нпр. имена, хипокѣристици, надимци, називи по занимању, титули, узрасту, некој особини, полу итд.) или животињу (понекад то могу бити и им. друкчијих семантичких категорија, уп. нпр. *апѣстр*).

фајтеру, фиреру, фрајеру, цимеру, шећеру (при обраћању драгој, милој особи), *имекеру, штрэберу* и др.¹⁶

Засведочено је, међутим, двојство: *буразеру* и, много ређе, *буразере, гангстеру* и *гангстере, калућеру* и, ретко, *калућере*, као и *кавалијере* ('кавалер') (једна потврда).

Код домаћих им. *д(ј)евџер* и *с(ј)евџер* наст. је само *-е(д(ј)евџер-е, с(ј)евџер-е)*, а уп. и оријентализам *дџилбер-е*.

1.2.2. Код презимена на *-ер* (страних или стране етимологије) имамо:

– наст. *-у*, нпр. *Бауеру, Бејкеру, Бергеру, Блеру, Бодмеру, Бутлеру, Вагнеру, Вандермајеру, Виверу, Вимеру*, господине *Вистлеру, Гинтеру, Зидлеру, Калемберу, Картеру, Келеру, Кеселмајеру, Кестнеру, Крамбергеру, Кронеру, Куперу, Лоуеру, Лутеру, Мислеру, Нојмајеру, Паркеру, Прилијеру, Самнеру, Скинеру, Слејтеру, Хантеру, Хитлеру, Шнајдеру*;

– наст. *-е*, нпр. господине *Валандере*, хер *Грубере, Карвере, Картере*¹⁷, *Келере, Колтере, Крамере*, Лаку ноћ, господин *Лере!* (Флобер, „Госпођа Бовари”, прев. Д. Токић), *Лестере, Лоуере, Милере, Пајнере, Паркере, Потере, Ремере, Сејере, Стенере*, господине *Флере*, докторе *Фостере*, дон *Хавијере*, господине *Холцере, Хофмајере*;

– оба наст. у истом делу, нпр: *Батлере / Батлеру*¹⁸, *Пиластере / Пиластеру, Ван Штилеру / Ван Штилеру*.

Код имена на *-ер* уобичајен је наст. *-е*: *Албере, Валтере, Волтере, Гинтере, Жилбере* (С. Слапшак), *Купере* (може бити и презиме), *Оливере* (уобичајено и у нас), *Пере, Питере, Пјере, Робере, Роџере*, али постоје и двојаки облици, нпр. *Вернере / Вернеру, Петере / Петеру*; уп. и *Јупитере / Јупитеру, Луџифере / Луџиферу*. Код муслиманских имена засведочено је само *Енвере* (Капор), *Омере* (М. Булатовић), *Скендере* (Ћопић); уп. и *Искандере* (Баранин).

1.3. Заједничке именице на *-џр* и *-џр* које означавају човека одређеног занимања, звања и сл. могу, начелно, имати оба наставка (*-е* и *-у*), нпр. *бајрактџаре / бајрактџару, гџусџаре / гџусџару, дџесџаре / дџесџару, дџздџаре / дџздџару*,

им. *животе, сређо, сџдбино* и др.), али се у литератури (нарочито у поезији) јављају у овоме падежу и многе друге именице (овде се наводе само оне м. рода I врсте): *бџл, брџст* ј. *брџјест, брџд, бџдак, бџнкер, в(ј)џтар, вџз, глџс, грџм / грџм, грџмобрџн, дџворџд, дџд, зџд, јџвџр, крај, кџриуџм, мајч, нџс, окџан, џпанак, пџт* (Боже мој, како си ти покадшто леп, далеки, далеки пџте! – Гогољ, Мртве душе (Прев.)), *рџј, снџг* ј. *снџјег, стџг* ј. *стџјег* (уп. *стџже* – В. Петровић), *тџрџух, џм, хлџб* ј. *хлџб* (уп. Мој црни *хлџбе*, крвљу поштрапани – Шантић), *храјм, хрџст, цвџт* ј. *цвџјет, чџкрк, џајк, шџстџр* и др.

¹⁶ Дисимилацијом се могу објаснити и облици вок. јд. код једносложних им. као што су *кџдру* (Ех, ти *кџдру* либански., Прев.) и *кџру* (6 потврда).

¹⁷ Може бити и име и презиме.

¹⁸ У преводу чувеног романа М. Мичел „Прохујало са вихором”.

*ка̀нцелāре / ка̀нцелāру, ко̀месāре / ко̀месāру, кр̑чмāре / кр̑чмāру, нѡвинāре / нѡвинāру, п̑сāре / п̑сāру, пѡљāре / пѡљāру, сѣкретāре / сѣкретāру, сѣрдāре / сѣрдāру*¹⁹, *сликāре / сликāру, стѡлāре / стѡлāру; вѣз̑йре / вѣз̑йру, ко̀манд̑йре / ко̀манд̑йру, ѡфиц̑йре / ѡфиц̑йру, п̑ст̑йре / п̑ст̑йру* и сл., при чему су, у већини случајева, облици са -у чешћи од оних на -е.

Превагу наст. -у код оваквих именица потврђују у ауторовој грађи слабо или слабије засведочени примери, као што су: *алхѣмичāру, библѡтекарāру, бѡд̑јару* (рус.), *бѡлничāру, вѣтеринāру, вѣд̑ару, вл̑д̑ару, вѡскāру, врат̑ару, врат̑чāру, гѡвед̑ару, гр̑ничāру, грѡб̑ару, г̑сл̑ару, истѡричāру, ка̀нцелāру, кѡлāру, кѡноб̑ару / кѡноб̑ару, к̑в̑ару, лѣгионāру, лѣкāру ј. лѣк̑ару, мађиѡничāру, мех̑ничāру, мл̑н̑ару, мѡрн̑ару, м̑зичāру, м̑кт̑ару и м̑хт̑ару* (тур.), *ѡбућ̑ару, ѡпанчāру, п̑давичāру, п̑ничāру, пч̑л̑ару, пѡклисāру, р̑вничāру, риб̑ару, (по)сл̑стичāру, т̑мничāру, љг̑л̑ару, ч̑в̑ару; гр̑над̑йру, к̑р̑йру, пѡдофиц̑йру* (и код *офиц̑ир* је наст -у неупоредиво чешћи), *пѡрт̑йру*.²⁰

У неким случајевима дошло је до извесне лексичке поларизације, па је тако, нпр., *гѡспод̑ару* неупоредиво чешће (око 50 извора) него *гѡспод̑аре* (1 извор), а *ка̀пл̑аре* чешће него *ка̀пл̑ару*.

Им. на -*ār* и -*īr* понекад се прикључују и им. на -*ūr* истога или сродног значењског круга: *п̑нд̑йру* (2х Д. Ћосић), поред *п̑нд̑йре* (Ољача) и *тр̑бад̑йру* (Б. Петровић (Прев.)).

1.3.1. Аналогијом према наведеним и другим сличним именицама јавља се наст. -у и код других (претежно експресивних) именица на -*ār* које значе човека (обично одређених својстава), нпр. *алкох̑личāру, гѡвн̑ару, др̑г̑г̑ару, кѡкош̑ару* (’онај који краде кокоши; онај који врши ситне крађе’), *л̑шин̑ару* фиг., *п̑мет̑ару, ром̑нтичāру, слѡбод̑ару*, али *вѣтрон̑йре* (М. Булатовић). Знатно ређе јавља се наст. -у код им. на -*ār*, -*īr* и -*ūr* кад значе животињу или предмет: *бѣх̑ару* (Ољача), *шѣст̑ару* (Д. Николић), одн. *кр̑мп̑йру* (Прев.), *л̑пт̑йру* (Булатовић), али *л̑пт̑йре* (Ћопић); уп. и *кѡст̑йру* (поред *кѡст̑йре* – М. Вуксановић).²¹

1.3.2. Им. *ц̑ār* и *Ц̑ѣār* / *ц̑ѣār* (од којег је наше савремено *цар* и архаично *ћесар*) јављају се само с наст. -е: *ц̑āре*²², *Ц̑ѣāре* / *ц̑ѣāре*. То важи и за лична имена на -*ār* и -*īr*: *Бѡжид̑аре / Бѡжид̑аре, Вѣлиз̑аре, Л̑з̑аре, Свѣтоз̑аре; Бр̑а-*

¹⁹ У Његошевом „Горском вијенцу” облик *сердаре* јавља се шест пута, а *сердару* само једанпут. Међутим, Матавуљ („Ускок Јанко”) има *сердару* 14 пута (и у „Ускоку” има један такав пример), а *сердаре* 5 пута. Овај други облик засведочен је, са по једном потврдом, код Д. Баранина („Кнез Михаило”) и Ч. Вуковића („Поруке”).

²⁰ Ово, међутим, никако не значи да су облици с наст. -е код ових им. некњижевни, већ само да их аутор нема у својој грађи.

²¹ У Барић и др. (1997: 110) наводе се као равноправни облици *л̑пт̑йре* и *л̑пт̑йру*.

²² Присвојни придеви *Лазарев, царев* показују да је ту некада *р* било меко, палатално, па би се код њих очекивао наст. -у.

ниміре, Бүдиміре, Вєлиміре, Вітоміре, Владіміре, Градіміре, Драгоміре, Јездіміре, Љубоміре, Радоміре, Свєтоміре, Тіхоміре, Тугоміре.²³

Међутим, код презимена насталих на основу именица које значе неко занимање јавља се и наставак -у: *Дрнд̄ару* (М. Лалић) (уп. *дрндар* 'занатлија који дрнда вуну, памук и сл.'), *Крѣч̄ару* (Ј. Игњатовић), *Свѣл̄ару* (Д. Васић, Павић) (уп. *свилар* 'онај који се бави производњом или продајом свиле'). Засведочено је, такође, *Мађ̄ару* (В. Петровић).

1.3.3. Већина апелатива на -ор употребљава се, очекивано, с наст. -е, нпр. *амбас̄адоре*, *директоре*, *дѣкторе*, *импер̄аторе*, *инспекторе*, *кандоре*, *мај̄оре*, *мај̄сторе* (у 36 извора, али 1х *мај̄стору* – Прев.), као и *па̄сторе*, *професоре*, *сен̄аторе*; *зб̄оре*, *изворе*²⁴, *шта̄коре* и сл. Тако је увек и код личних имена: *Вєлиборе*, *Викторе*, *Грѣгоре*, *Игоре*, *Исидоре*, *Нєсторе*, *Прѣхоре*, *Тѣдоре*, *Хѣкторе* (данас неретко и име пса или коња), *Ша̄ндоре*; уп. и *Тѣјлоре* (страно презиме).

Под утицајем именица на -а̄р, -а̄р, -ѣр и -ер изван број им. на -ор, посебно оних негативног значења, јавља се и с наст. -у, нпр. *гњ̄ав̄атору* (М. Ђурђевић), *зл̄д̄вору* (Р. Смиљанић) (поред *зл̄д̄воре* – Д. Ћосић), *кѣ̄н̄атору* (Г. Куић), *плаг̄иј̄атору* (Басара), *пров̄д̄к̄атору* (Д. Ћосић), *сѣ̄р̄атору* (Г. Скробоња), *см̄ѣру* (: *смор*, жарг. изведеница нултим суфиксом од гл. *сморити*) (М. Видојковић), али и код неких других и друкчијих: *доб̄р̄д̄вору* (Д. Баранин) и *доб̄р̄д̄воре* (Десница), *ма̄ч̄ѣру* (Прев., Ћопић) и *ма̄ч̄ѣре* – В. Живојиновић (Прев.), Сремац), *ств̄ѣру* (Р. Братић, Прев.) (и, много чешће, *ств̄ѣре* – Андрић, М. Б. Мојсиловић, Прев., Д. Радовић, М. Селимовић и др.).

1.3.4. Им. на -(а)р имају у књижевном језику редовно наст. -е, нпр.: *вѣ̄пре*, *в(ј)ѣ̄тре*, *ма̄гистре* (некѣ. је *ма̄гистру* у једном преводу), *мѣ̄штре*, *мӣнистрре*, *свѣ̄кре*, *сѣ̄бре*, *тӣгре* (уп. код Ћопића *Тӣгре*), одн. *Алѣкс̄андре*, *Дмӣтре* / *Мӣтре*, *Пѣ̄тре*.²⁵

1.4. Наст. -у јавља се, сам или паралелно са -е, и код многих других именица с тврдом основом, из различитих, понекад удружених разлога.²⁶ Избегавање измене морфолошке основе (што се може постићи и употребом облика који је формално једнак номинативу) запажамо у следећим случајевима:

²³ Уп. и из фр. *Бернаре*, *Жераре*, *Ришаре*. Међутим, у преводу (омладинског) романа М. Муркока „Елрик од Мелнибонеа” (1978) налазимо вок. *Ракире* и *Ракиру*.

²⁴ Необично је *извору* (Д. Матић), што наводи Гудков 1990: 235).

²⁵ „За мушка имена и надимке, као и за именице с непостојаним *a*, и основом на *p*, у вокативу је обичнији наставак -е, нпр. *Петре*, *Митре*, *Игоре*, *тигре*” (Пипер–Клајн 2013: 74). Истина је, међутим, да у све четири наведене именице имамо у књижевном језику само наст. -е.

²⁶ Тако, нпр., у *љѣ̄љку* ('слепи мишу') (А. Поповић, „Трка с временом”) имамо у вок. ретко употребљавану лексему негативног значења (јер се односи на човека), код које се употребом наст. -у избегава алтернација *к~ч*, односно измена обличке основе.

1.4.1. према нашим граматичарима, код им. на *-(а)к*, тј. с основом на *-к* којем претходи зубно *t* или предњонепчано *ч*, као што су *мáчак*, *пáтак*, *тéтак*, *хлáдак*, вок. гласи *мáчку*, *пáтку*, *тéтку*, *хлáтку*, али у ауторовој грађи за такав облик има врло мало потврда: Збогом *житку*, мој прелепи санче! (Б. Радичевић), *јадни́чку* (Прев.), Стари *патку*, то сте ви све измислили. – Пол. online (из коментара једног читаоца); уобичајено, те именице имају у овоме падежу облик једнак ном., тј. *мáчак*, *пáтак*, *тéтак*;²⁷

1.4.2. код неких апелатива страног порекла на *-āx*: *јѐромонāху*, *мòнāху*, *пàдишиāху*, али *пàтријāрише* (Н. Цветичанин, Прев.)²⁸; тако и код позајмљеница на *-ох*: *пàроху* и *пàрòху* (Прев.); избегавање алтернације *x~ш* запажамо и у *стрāху* (Мој мејтефе, мој велики *страху!* – Ћопић), *трòбуху* (И. В. Лалић (Прев.)), као и у оријентализму *шејху* (Д. Баранин);²⁹

1.4.3. код муслиманских имена с основом на на *-к* и *-х*: *А̀бдулāху*, *Рѐфйку*, *Тѐфйку* (уп. и *А̀лāху*), код којих вок. јд. облички може бити и једнак ном., уп. *А̀бду̀лāх*, *Мāлик*, *Сáдик*, *Сáлих*, *Фáик*;³⁰

1.4.4. код етнонима и имена на *-з* (најчешће на *-ез*): *Ѐнглѐзу* („Здраво, *Енглезу*”, отпоздрави он – Прев.), *Кй̀нѐзу*, *Фрāнцй̀зу*³¹; *Јāнезу* (али *Јāнез*, Д. Ћосић), *Кй̀кирѐзу* (надимак); уп. и *Бур̄мāзу* (презиме, Б. Ћосић, према Гудков 1990: 233), потом *Пāрй̀зу* (И. В. Лалић (прев.)); код шпанских и португалских, одн. латиноамеричких презимена на *-ез*, засведочена су оба наст.: *Санчезе*, *Фернандезе*, *Хименезе*; *Перезе* / *Перезу*; *Рамирезу*;³²

1.4.5. код апелатива на *-з* код којих не долази до алтернације *з~ж*, нпр. *бй̀лмезу*, *мāмлазу*, *у̀љезу*, али су ове им. много обичније с наст. *-е*: *бй̀лмезе*, *мāмлазе*, *у̀љезе*;

1.4.6. код појединих им. на *-ц*: *кòњй̀цу* (уп. „Еј *коњицу* вјерни, еј ти моје крило” – Шантић), *Лāјбницу* (В. Чолановић), *Отòчй̀цу*³³; *гѐнијāлцу* (Д. Ћосић),

²⁷ Заправо, такве потврде имамо само за *мачак* и *тетак*, али не и за *патак*, *гусак* или *житак*. Ивић (1990: 293) наводи и *хлатку*, *воску*, *прашку*, *оплећку*, за шта такође немамо потврда. Иначе, изостанак наст. *-е* код ових и оваквих именица објашњава се потребом очувања морфолошке основе, јер бисмо, нпр., од им. *тетак* имали: **тетк-е* > **тетче* > **тече*.

²⁸ Уп. и *ѐвнуше* (Прев.).

²⁹ „Наставак *-у* у вок јд. долази ... код већине једносложних именица на *-х*: *грах-у*, *смех-у*, *страх-у*, али увек *греи-е*, као, уосталом, и *сиромаш-е*” (Ивић 1990: 293).

³⁰ У поменутом роману М. Муркока (в. нап. 22) према имену *Ариох* имамо: *Ариоху!* *Ариоху!* Прокуни овог слабог албина! *Ариоху!* Уништи га или ћеш угледати пропаст Мелнибонеа!, али у свим осталим случајевима – *Ариоче*, што никако не може бити регуларни вок. од *Ариох* (који би, с наст. *-е*, морао гласити **Ариоше*).

³¹ „*Фрāнцй̀з* има увек *Фрāнцй̀зу*, иако се *Фрāнцй̀зе* не би удаљило од своје основе”, каже Белић (1934: 65). То значи да би (још) нешто друго могло бити узрок појави наст. *-у*, као што је то реткост употребе ове и других наведених им. у вок.

³² Домаћа муслиманска имена на *-з* (испред којег није *е*) имају наст. *-е*: *Ѝдризе*, *Јунузе*.

³³ Овај пример преузет је из Ивић 1990: 293.

кѹкѡвцу (М. Лалић), мѣкѹицу, пѣтѡвцу (Д. Ћосић), подѡвцу (Д. Ћосић), господине пѡлицѡвцу (Прев.), пѣдѡвцу, (Прев.) слѣвцу (З. Ћирић, Д. Ћосић), стѡвцу (Д. Ћосић).³⁴ Системски су облици с наст. -е: гѣниѡвче, кѹкѡвче (са великим бројем потврда), мѣкѹице, невѡвче (више потврда), пѣтѡвче, пѡлицѡвче (М. Видојковић, Прев.), подѡвче (Гаталица, Прев., Д. Ћосић), пѣдѡвче, слѣвче ј. слѣвче (Л. Костић, Б. Станковић, Д. Ћосић, Д. Филиповић) (уп. и мѣтѡвче (: мѣтѡвче) (Ћосић)).

1.5. Наст. -у јавља се и код неких им. пејоративног значења (међу које се могу убројати и многе од претходно наведених, нпр. на -ер, -ор, -(а)и и др.) или им. употребљених у пеј. значењу, као што су: ѡвцу један (М. Лалић) / хѡвцу један (Г. Самарѡић), ѡвцу, бѡвцу/бѡвцу (Ћосић, Д. Ћосић), бизѡвцу један (Прев.), бѡвцу (М. Видојковић), бѡвцу (бескорисни бѡвцу један!, Г. Скробоња), вѡвцу³⁵, гѡвцу (Д. Ћосић), гѡвцу (Прев.), дѡвцу, дѡвцу (М. Видојковић), дѡвцу (Умукни, Антоније, измету!) (З. Јакшић), ѡвцу / ѡвцу, ѡвцу (Д. Стојиљковић), ѡвцу (А. Поповић), ѡвцу (Д. Стојиљковић), ѡвцу Сотонин (З. Јакшић), кѡвцу (често у синтагми: кѡвцу један) (М. Видојковић, С. Владушић, М. Ћурђевић, Капор, Кустурица, А. Поповић, В. Ранчић, Г. Самарѡић и др.), Лѡвцу, извини нам се! („Данас”), лѡвцу (М. Видојковић, Дуле Недељковић: Па, продао си кола, лѡвцу!), мѡвцу (М. Капор, Прев.), мѡвцу босански (В. Журић), мѡвцу један (Прев.), мѡвцу, ѡвцу нѡвцу! (З. Јакшић), нѡвцу³⁶ (Д. Ћосић), пѡвцу (Басара), пѡвцу (Прев.), пѡвцу (Куленовић)³⁷, пѡвцу (Прев.), пѡвцу е. (Бранко Павловић), пѡвцу (С. Слапшак (Невернички пѡвцу!), Д. Ћосић)³⁸, пѡвцу (Д. Ћосић), пѡвцу један (Политика), пѡвцу, пѡвцу, пѡвцу (Д. Ћосић), пѡвцу, пѡвцу (Д. Стојиљковић), пѡвцу.³⁹

³⁴ Уп. и Лѡвцу (В. Чолановић).

³⁵ Код неких претходно и овде наведених примера (као што су Јанез, Кикирез; билмез, ѡвцу; ѡвцу, вѡвцу, дѡвцу, ѡвцу, кѡвцу) не треба занемарити ни дисимилациони фактор. Он би могао имати извесну улогу и код појединих им. које не спадају у ову групу, као што су: кѡвцу („Погрбљени клену, мећава те сави.”) (Јесењин, прев. С. Марковић), мѡвцу (М. Ћурђевић), мѡвцу (: Мулен Руж) (Прев.), Оѡвцу (И. В. Лалић (Прев.)), пѡвцу, пѡвцу (Д. Ћосић), Тѡвцу (Збогом Тибету.) (Прев.), пѡвцу (Ћосић) (књ. пѡвцу), пѡвцу (Казуј, пѡвцу!) (Јубарда), при чему ваља имати у виду и чињеницу да се наведене им. (осим им. манекен и студент) ретко јављају у овоме падежу. По нашем мишљењу, код свих ових им. предност би требало дати облицима с наст. -е, осим можда код једносложног клен.

³⁶ Код неких од овде и другде у раду наведених им. чује се (можда и чешће) с акцентом зависних падежа, нпр. дѡвцу, дѡвцу, кѡвцу, мѡвцу, мѡвцу, нѡвцу итд.

³⁷ „Skitnico i pehlivanu”, ustremi se na Kunstmalera kao da će ga rastrgati.

³⁸ „Сећам се ... мојих [требало би својих – М. Н.] мука да научим пети падеж од именице: пас. Сви остали падежи ишли су којекако, али пети падеж јединице (покојни звателни) никако ми није ишао у главу, нити сам умео да га погодим.” (Б. Нушић, „Аутобиографија”). Нушићевим „мукама” додајемо и: Здраво, Пас! (В. Ранчић).

³⁹ Многи овде наведени облици (с наст. -у) употребљавају се често или много чешће с наст. -е, нпр.: (х)ѡвцу (Ж. Лаушевић), бѡвцу (Прев., РСАНУ), гѡвцу (Прев., В. Терић,

1.6. Овај се наст. јавља и код именица које се ретко употребљавају у вокативу (поготову у разговорном језику): *а̀вио̀ну* (*Авиону*, сломићу ти крила – „Рибља чорба”), *а̀ндроѝду*, *Ба̀нџа̀ту* (Боже и равни *Банату*, зашто сам овако несрећна!) (Ћопић), *вѣштѣку* (Гагалица), *вд̣ћња̀ку*, *Вр̣бѣсу* (Ћопић), *др̣ворѣду*, *за̀кону* (Д. Матић, према Гудков 1990), *залу̀ђенку* (Прев.), *идеа̀лу*, *издѣ̀нку* (Ћао, најлепши *изданку* људског рода.) (Прев.), *јѣзику* („Збогом језику” [Годаров филм], НИН3343), *Збогом*, *ка̀питалѝзму!* (Прев.) *Ла̀пласу* (М. Миланковић), уважени кнеже *Крушкотресу* (Ћопићева кованица), *мѣдења̀ку* мој (Прев.), *но̀су* (Ћ. Балашевић, Б. В. Радичевић), *па̀клу* (Прев.), *пи́лаву* (: пилав) (Јако ти је цвркатати, мој пилаву, док у теби масти има.) (М. Лалић), *пр̣косу* (Д. Андрић (Прев.)), *пр̣длетарија̀ту* (Збогом пролетаријату, стигао је прекаријат – М. Мишић, Политика), *пр̣остору* (Мој лепи, бескрајни простору.) (Мирј. Митровић), *фанџа̀тику* (Д. Ћосић), *физикусу*, *хѣлѣту* (Б. Петровић (Прев.)), господине енглески *џентлмену*– Прев.); *плѣду*, *сма̀ку* (Где ћеш, *смаку* света, тек си дошао?) (М. Видојковић), *снѐгу* (И. В. Лалић (прев.)), Ти епруветски *фалсификату!* (*Знак Sagite*, број 1), *чла̀ну* (С правне тачке гледишта, госпођице *члану* Судског већа, истина... шокира само у првом тренутку.) (В. Ранчић).⁴⁰ Уп., међутим, *п̀но̀ре* (В. Лукић), *п̀но̀се* (Ћопић) и др.

1.7. Наст. -у јавља се и код неких других именица, такође супротно основним правилима дистрибуције алтернативних наставака у овоме падежу. Такви су облици вок. јд.: *а̀двока̀ту* (Н. Маринковић), *а̀хба̀бу* мој (Кецмановић–Стојиљковић), *гла̀су* (Р. Петковић), *да̀ну* (Здраво килави *дану!*) (З. Ћирић), *дѣча̀ку* (Д. Ћосић), *До̀шену* / *Дѣ̀шѣну*: А ти, *Дошену*, ипак си, на крају, изгубио! (Н. Маринковић), Баш си ти срећан човек, Јоване *Дошену*. (И.) (можда због *е* у завршном слогу основе), *жй̀воту* (М. Булатовић, Ћопић), *ја̀ду* (Бјежи, *јаду* мој горки! – Ћопић; А ти ме, *јаду*, штиташ. – Д. Ћосић), *ја̀ра̀ну* (М. Селимовић), *ја̀стрѣбу* (Ћопић), *Ју̀госу* (М. Булатовић), *ка̀ндида̀ту* (Б. Петровић (прев.)), Спавајте, *Марксу* и Фројде (Д. Андрић (прев.)), *на̀роду* (М. Тохоль), *пи́лѣту* (Б. Ћопић, Прев.), *смета̀њаку* (Г. Петровић), *сн̣у* (И. В. Лалић (Прев.)), В. Лукић,

РСАНУ), *гру̀бија̀не* (*гру̀бија̀не* један – Павић, Бог вас благословио, *гру̀бија̀не*. – Прев.), А. Поповић, *дй̀вѣа̀че* (Д. Ковачевић, РСАНУ), *злѣ̀творе* (Д. Михаиловић, Пекић, Д. Ћосић), *изро̀де* (В. Драшковић, Матавуљ), *јѣ̀пазе* (Д. Васић), *ко̀пила̀не* (Басара), *лажѣ̀ве* („Политика”, Д. Ћосић, Угринов), *лѣ̀дѣче* (Б. В. Радичевић, М. Лалић, М. Тешић, Д. Ћосић и др.), *ма̀мла̀зе* (Давичо, М. Новаковић, Пекић, Р. Петровић, М. Тешић и др.), *мѣ̀дведе* (В. Булић), *про̀вока̀торе* (Прев., Слав. Марковић), *сѐбичња̀че* (Прев.), *чѣ̀дѣче* (Прев.), *шп̣и́ју̀не* (Прев.); тако и *ба̀ла̀вче*, *бу̀здовѣ̀не*, *др̣пиче*, *звѣкѣне*, *идй̀оте*, *лажѣ̀ве*, *мазѣ̀ве*, *нитѣ̀ве*, *пѣ̀кварења̀че*, *тѝкване*, *уг̣у̀рсузѣи* др. Ретко је *крѣ̀тѣне* (Д. Лакићевић). За им. *нас* наводе се у Белићевом Правопису из 1950. и Прав. МС–МХ из 1960, оправдано, оба облика: *нсе* (што је потврђено у нашој грађи примерима из прозе Б. Ћопића) и *несу*. Исто то могло би да важи и за им. *сма̀д*, тј. *сма̀де* и *сма̀ду*, будући да за обе форме имамо по четири потврде, мада би предност ваљало дати првој. (Гудков 1990: 232 наводи само *сма̀де*, и то из Маринковићевог „Киклопа”.)

⁴⁰ Гудков 1990: 225 наводи облике *балкону*, *кревету*, *углу* из романа „Сенке над Београдом” М. Ћурђевића.

Б. Миљковић, Селимовић)⁴¹, с^улт^ану (Баранин).⁴² Занимљиво је и Ћопићево *машињисту*, са, у српском језику, ретком променом по I врсти.

2. НАСТАВЦИ ИМЕНИЦА С ОСНОВОМ НА ПРЕДЊОНЕПЧАНИ СУГЛАСНИК

Овакве именице имају по правилу наставак -у, и то без обзира на то да ли им се основа завршава меким (правим палаталним) или (данас) тврдим предњонепчаним (претпалаталним) сугласником или сонантом.⁴³

2.1. Примери вок. јд. именица с меким сугласником и наст. -у:

Адон^ају (Булатовић), *Алексеју* (Павић, Пекић, Ћосић, Прев.), *Алкиноју* (Милан Вуксановић), *Андреју* (Прев.), *Ахилеју* (И.), *Атр^еју* (Збогом, *Атреју* краљу.) (И.), *Бод^ићу*, кнеже *Василију* (И.), *Васиљу* (М. Лалић), *Вуколају* (Ч. Вуковић), *Дмитрију* (Прев.), *Доситеју* (Исаковић), *Дорот^еју* (Д. Ненадић), *Драг^ићу*, *Ђур^ђу* (: Ђурађ) (В. Јелић, Ољача), *Ђе^гју* (Прев.), *Еп^еју* (Прев.), *Јурију*, *Мардох^ају* (Миланковић), *Милићу*, *Николају* (Басара, М. Новаковић, Прев., Б. Србљановић), *Одисеју* (више потврда), *Продмет^еју* (Прев.), *Рицвеју* (И.), *Сергеју* (И.), *Тезеју* (И.), *Тесеју* (Пекић);

Алексићу, *Бод^ићу*, *Васићу*, *Ђордићу*, *Јовановићу* (*Јовановићу*), *Марковићу*, *Николићу*, *Ќбилићу*, *Павловићу*, *Поповићу*; капетане *Поле Греју* (Прев.), *Фарад^еју* (Миланковић), *Хиндлеју* (Прев.);

Бод^гаљу (В. Драшковић, Пекић), *брајковићу* мој (М. Булатовић), *бранитељу*, *вд^ђу* (: вођ) (У. Петровић), *врапчићу*, *гљ^вваћу* (Ћопић), *голубићу*, *градитељу*, *д(ј)етићу*, мој *драговићу* (Павић) *завичају*, *зечићу*, *змају*, *каубоју* / *каубоју*, *колачићу*, *кд^њу*, *кр^ђју* (В. Петровић, Ћопић: *родни крају*), *краљу*, *Крститељу*, *кукавељу*, *кумићу*, *кућепазитељу*, *лептирићу*, *мајковићу*, *мучитељу*, *млад^ићу*, *мд^мчићу*, *мучитељу*, *неспособњаковићу*,

⁴¹ У овде и претходно наведеним примерима запажа се знатан број једносложних именица (*глас*, *дан*, *јад*, *к^ер*, *кл^ен*, *нос*, *пас*, *пл^од*, *сан*, *см^ак*, *снег* ј. *сн^ијег*, *с^мдр*, *ств^ор*, *ш^вам*...) које се јављају у вок. јд. (и) с наставком -у, што не може бити случајно. Да је једносложност фактор који утиче на појаву наст -у и код тврдих основа (нарочито оних на -к, -г, -х), доказује фраза: *Лези хлебе (хлебу)* да те једем (РМС), на коју указује Гудков (1990: 229). Уп. и *М^арксу* (Спавајте, Марксу и Фројде.) (прев. Д. Андрић). То, међутим, не може бити опште правило, јер се, према нашој грађи, говори само *бод^же*, *вра^же*, *гд^сте*, *град^е*, *грд^фе*, *д^иве*, *д(ј)еде*, *д^оме*, *дру^же*, *з^ете*, *к^уме*, *п^оне*, *Р^име* (: Рим), *р^обе*, *р^оде*, *с^вете* ј. *свијете*, *с^ине*, *та^сте*, *ц^вете* ј. *цвијете*, *ц^рве*, *ш^ефе* итд. Им. *г^ад*, *с^кд^т* и *с^дм* имају само наст. -е упркос томе што су не само једносложне већ и перјоративне: *г^аде* (10 потврда), *с^кд^{те}* (10 потврда), *с^дме* (4 потврде).

⁴² Уобичајено је: *а^двокате* („Блиц”, „Вијести” (ЦГ), ЕК, „Курир”, Михиз, Прев.), *дане* (Давичо, Миљковић, Селимовић и др.), *д(ј)е^чаче* (Албахари, Арсенијевић, Баранин, Вучо, Б. Косијер, Д. Костић, Н. Маринковић, Д. Ненадић, Павић, Д. Поповић, Прев., Б. В. Радичевић, Г. Самарцић, Селимовић, Д. Стојиљковић, Ћопић, Ј. Христић и др.), *ж^ивоте* (Баранин, Видојковић, Давичо, Драинац, И. В. Лалић (прев.), Капор, Д. Михаиловић, Ољача, Тешић, Трифковић, Ћопић, Ћосић и др.), *ј^аде* (Андрић, В. Мариновић, Б. Миљковић и др.), *ј^аране* (Ј. Веселиновић, В. Журић, В. Косорић и др.), *на^роде* (засведочено у више од 25 извора), *п^ил^оте* (ЕК, Прев.) *сме^те^наче* (Нушић, В. Огњеновић, Пекић), *сне^же* (ЕК, З. Костић), *с^улт^ане* (Баранин, Ољача, Терић, Н. Цветичанин), *С^улт^ане* (Киш). (За *гласе* и *кандидате* немамо потврда.)

⁴³ Уп.: „Именице с наставком -о у ном. јд., а са *ј*, *љ*, *њ*, *ћ*, *ђ*, *ш*, *ж*, *ч* или *џ* на крају основе, добијају у вок. јд. наставак -у” (Ивић 1990: 293).

неспретњаковићу, паметњаковићу, панагају, плѣмићу, покровитељу, пријатељу (пријатељу), птѣићу, рају, свѣтитељу, сѣстрићу, срѣћковићу, створитељу, управитељу, учитељу, хѣрѣју, хранитељу, царѣвићу.

2.1.2. Од овога правила постоје следећи изузеци:

Имена на *-j* (поготову источнословенска и једносложна западноевропска) јављају се у вок. и с наставком *-e*, нпр.:

Бѣгобоје (: Богобој) (Б. В. Радичевић), *Дѣситѣје* (Востани, презрени Орфелине, / и ти, „сладчајши *Доситеје*” – В. Петровић), *Миливоје* (: Миливој) (Ј. Игњатовић, И. Секулић);⁴⁴

Аркѣдије (Прев.), *Дмитрије* Александровичу (И.), *Иринѣје* (патријарх Павле), *Јѣвгѣније* (Прев.), *Јурије* Борисовичу (И.), *Николѣје* Ивановичу (И.), *Николѣје* Дмитричу (И.), *Николѣје* Николајевичу (В. Стевановић), *Порфирије* (Прев.); *Алексеје* (Прев., Г. Скробоња), *Андрѣје* (Прев.)⁴⁵, *Асmodѣје* (И.), *Јѣрофѣје* (И.), *Мѣтвѣје* (И.), *Сѣргеје* Леонидовичу (И.);⁴⁶

Енѣје (Прев.);

Лѣје (Прев.), *Рѣје* (И.), *Цѣје* (И.);

уп. и презимена: господине *Грѣје* (Прев.), Едварде *Лѣје* (И.), *Цѣјнѣје*⁴⁷.

2.2. Примери вок. јд. с тврдим предњонепчаним, претпалаталним сугласником и наст. -у:

⁴⁴ На усмени део испита из Морфологије излази студент који се зове *Миливој* (са карактеристичним личким презименом, које нећемо навести). Желећи да сѣм нешто научи од студената (што не би било први пут), пита га аутор овога рада како гласи вокатив његовог имена, на шта студент, уместо одговора, каже: „Управо сам ја то хтео Вас да питам”.

⁴⁵ У једном преведеном делу тзв. тривијалне литературе, у овом случају са енглеског језика, стојиза руско име и презиме вок.: *Андрѣје Прокопјеву*, дакле, потпуно супротно од онога што би се очекивало, тј. *Андрѣју Прокопјеве*.

⁴⁶ У преводу романа „Браћа Карамазови” (прев. Ј. Максимовић, ред. превода П. Митропан) имамо само *Дмитрију* (три потврде), с једне стране, и само *Порфирије* (две потврде, ном. Порфириј), док се *Алексеју* јавља преко сто пута, а *Алексеје* само трипут (ако је ауторово бројање тачно). Напомињемо да нису узимана у обзир имена попут *Василије*, *Јевгеније*, *Сергије* и сл., што су посрбљени облици својствени стари(ји)м преводиоцима, јер ту имамо облику једнакост ном. и вок.). Уп., и *Андрѣја* из Толстојевог романа „Рат и мир” или *Андрѣја* из Гогољевог романа „Тарас Бульба”) (: рус. Андрей), *Петар* (: рус. Пѣтр) у већини превода с руског, одн. *Давид* (вок. *Давиде*) (енгл. *David*), краљ *Ђорђе* (за енглеског краља *Џорџа*, у роману Ц. Ф. Купера „Извидник”, прев. Ј. Ђорђевић) или *Тимотије* (за енгл. име *Timothy*, у роману „Сага о Форсајтима” Ц. Голсвордија, прев. М. Ђорђевић). Иначе, слично се поступало и са женским именима, која нам омогућују да успоставимо три различите (мада не тако оштро одвојене) фазе у односу према страним именима у преводима. Имали смо, нпр. према енгл. *Elisabeth*, прво посрбљивање – *Јелисавета* (в. у роману „Гордост и посртање” Цејн Остин, прев. Д. С. Јанковић), потом само морфолошку адаптацију – *Елизабета* (рецимо *Елизабета* Тејлор), данас уобичајено уз титулу „краљица”), а у новије време најчешће само транскрипцију – *Елизабет* (уп. нпр. Nelson de Mil, „Zlatna obala”, прев. N. Drolčić; Znak Sagite, br. 7; тако и код познатог писца С. Селенића). Ове промене сведоче о некој врсти интернационализације српског језика.

⁴⁷ У једном савременом роману преведеном с енглеског језика ово се презиме јавља у вок. с наст. *-e* 4 пута, у облику формално једнаком номинативу 50 пута, док системског *Цѣјнѣје* нема уопште.

Антонићу (Прев.), Антоновићу (Црњански), Ђсковићу (Црњански); Алексићу, Андрејичу, Богдановићу, Даниловићу, Кузмићу, Митрићу, Николићу, Сергејевичу, Филићу, Фјодоровићу итд. (руски патроними);

баћинићу, богатићу (Д. Васић), браћинићу мој (М. Лалић), бубалџићу један (Ћопић), вџићу, вџачу (Ољача), враћу (Милан Вуксановић), гџићу, дџићу (Баранин, М. Новаковић, Селимовић, Д. Стојиљковић), жџићу (Московљевић (Прев.)), зџићу, јџићу (Г. Олујић, Прев.), јџу (и, као надимак, Јџу), кџићу (и као презиме Кџићу Г. Скробоња), кџићу (Ћопић), кџићу (В. Петровић), кџићу (Вучо, М. Новаковић, Д. Ћосић и у више преведених књига), лџићу, лџићу (Басара, М. Глишић, Ј. Х. Ђуровић, Милорад Јанковић, Н. Лопчић, Матавуљ, А. Поповић, Шантић и др.), маћу (В. Петровић), мићу (Албахари, Ђ. Балашевић, М. Видојковић, Вучо, Д. Радовић, Ј. Симоновић, Ћопић, Д. Ћосић), мџићу (Ч. Вуковић), мџу (Ј. Х. Ђуровић, В. Јелић, Д. Ковачевић, В. Лукић, Мирј. Митровић, Д. Михаиловић, М. Бобић Мојсиловић, Д. Стојиљковић), олошу, пџићу (Ћопић), пџићу е./ј., пџићу, пџићу (Бранко Павловић), пџићу (Д. Васић), пџићу е./ј. (Давичо), рџићу (Андрић), свџићу (Д. Ћосић), слџићу, слџићу (Ч. Вуковић, Киш), слџићу (Прев.), тџићу, тџићу (С. Јаковљевић, Мала енциклопедија Просвета), тџићу (Д. Ћосић), џићу е./ј. (М. Видојковић, Г. Куић, Д. Савковић) итд.⁴⁸

2.2.1. Од овога правила постоје одређени изузеци.

2.2.1.1. Иако им се основа завршава предњонепчаним (истина тврдим) сугласником, двосложна имена на *-ош* могу, поред *-у*, имати и наст. *-е*, који је, укупно узевши, чешћи од *-у*. Ради се о вокативу именима типа *Дрџоше* и *Дрџошу*, *Јџоше* и *Јџошу*, *Мишоше* и *Мишошу*⁴⁹, *Рџоше* и *Рџошу*, *Ћроше* и *Ћрошу* (М. Бобић Мојсиловић, В. Драшковић, Михиз, „Политика”, Ћопић, Ћосић) и *Ћрошу* (М. Лалић); такође и *Њџоше* и *Њџошу*.⁵⁰

За двосложна имена на *-аши* немамо довољно потврда, али све оне указују на облике с наст. *-у* као једине: *Дрџаши*⁵¹, *Јџаши* (Ћопић), *Јџаши*, *Миљаши*, *Мојаши*, *Мирјаши*, *Тџаши*.⁵²

⁴⁸ Нису засведочене форме **кочијаше*, **ложаче*, које се у Станојчић 2010: 123 наводе као паралелне са *кочијашу*, *ложачу*.

⁴⁹ Потврде за прву форму: Ђ. Балашевић, Вучо, Гаталица, Р. Кузмановић, Г. Куић, Његош, „Политика”, Б. В. Радичевић, С. Ранковић, М. Ребић, Д. Стојиљковић, Д. Ћосић; потврде за *Мишошу*: Баранин, Д. Васић, Ј. Веселиновић, Р. Домановић, М. Лалић, Д. Стојиљковић, Ћопић, Д. Ћосић, М. Ускоковић, Црњански.

⁵⁰ Уп. и: *Јџоше* (Прев.), *Јџоше* (Лубарда, Ј. Поповић (према Гудкову 1990)) и *Јџошу* (Лубарда) и једину потврду за *Тџоши* – *Тџоше* (Д. Стојиљковић), као и игром речи настало *Тџоши* (: Тодор) – *Тџоше* (Арсенијевић).

Према Клајну (2004: 120), „не може се забранити распрострањени облик *Мишоше* (мада граматичари ... прописују *Мишошу*)”. Двојак облике оваквих имена наводе као књижевне Белић (1934: 65), Алексић и Станић (1978: 117), Ивић (1990: 293), Станојчић (2010: 123), Прав 2010, Пипер и Клајн (2013: 74) и др.

⁵¹ Стевановић (1975: 191) наводи *Драгашу*. Уп. и: *Što ti, Jokašu, veliš?* (V. Vršević, Narodne pripovijesti i presude..., Dubrovnik 1890, 143), *Je li istina, Jovašu, zlo te smelo!* (И., 34), *kume Mojašu* (И., 195), *Ajde, Gjukane, i ti, Tomašu, kažite Perovićima* (И., 29), као и стих: Но говори Голубов *Јовашу* („Освета Пиперска”). И сви примери нађени на интернету таквог су облика.

⁵² Засведочен је код тросложног имена (надимка) облик без наст. *-у*: Браво, *Карџаи!* За њим! (Сл. Настасијевић).

2.2.1.2 Поред облика с наставком -у, као што су *Арчу* (Д. Тосић), *Лагранжу* (Миланковић), *Монжу* (И.), пане *Сташу* (прев. с пољског), код страних личних имена или презимена на претпалатални сугласник (нарочито једносложних) јавља се и наст. -е: *Андраше* (Пекић), *Арче* (: Арчибалд) (Прев.), *Буланже* (И.), *Жорже* (иначе често у облику који је формално једнак ном., тј. *Жорж*), *Кинше* (Прев.), *Пинче* (И.), *Севице* (И.), *Фараце* (И.), сењор *Харуше*, *Цорце* (са пуно потврда), поред *Цорци*.

2.2.1.3 Код апелатива су оба наставка засведочена само код им. *чауш*: *чајушу* (Ћипико, Ћопић) и *чајуше* (М. Мићић Димоска).

3. ОБЛИЧКА ЈЕДНАКОСТ ВОКАТИВА ЈЕДНИНЕ С НОМИНАТИВОМ

3.1. Именице с вокалским наставком у номинативу једнине и сугласничком основом имају вок. јд. облички једнак ном. јд.:

– домаћа имена: *Ђорђе*, *Ђурђе*, *Павле*; *Гаврило* / *Гаврило*, *Данило* / *Данило*, *Манојло*, *Михаило*, *Момчило*; *Бдишко*, *Бранко* / *Бранко*, *Велько* / *Велько*, *Ђушко*, *Желько* / *Желько*, *Јанко*, *Љубинко* / *Љубинко*, *Марко*, *Мирко* / *Мирко*, *Мийшко*, *Недљко е.* / *Недљко ј.*, *Раденко* / *Раденко*, *Радјко*, *Рајко*, *Славко* / *Славко*, *Срђко*, *Станко*; *Арсеније*, *Благоје*, *Боривоје*, *Вукоје*, *Димитрије*, *Добровоје*, *Миливоје* (: *Миливоје*), *Милоје*, *Никодије*, *Петроније*, *Радивоје*, *Радоје*, *Танасије*⁵³;

– страна имена: *Алфонсо*, *Алфредо*, *Аурелијано*, *Бернардо*, *Доменико*, *Енрико*, *Енцо*, *Карло*, *Лоренцо*, *Марчело*, *Ото*, *Пабло*, *Рикардо*, *Серафино*, *Родолфо*, *Родорого*, *Томазо*, *Уго*, *Франсиско*; *Бузене*; *Аргурије*, *Клаудије*; *Аркадио*, *Булио*, *Клаудио*, *Марио*, *Маурицио*, *Тулио*; *Лео*, *Ромео*, *Тео*, *Цое*⁵⁴

– апелативи: *блесавко*, *брајко*⁵⁵, *дѣчко* (е.ј., ретко ј. *дјѣчко*), *клемпавко*, *маторко*, *мутавко*, *шашавко*; *прислушкивало* један (Б. Ћопић), *шашавило* шашави (Д. Радовић), „Е, мој *шутило*”, милује ме деда по ошишаној глави. (Д. Михаиловић)⁵⁶; *маџстро*; *гѣније*.

⁵³ Поред форми на -ије, постоје и оне на -ија типа *Димитрија*, *Петронија*, *Танасија* и сл., које су, осим имена *Јерѣмија* (и можда још понеког), укупно узевши, много ређе. Таква имена деклинирају се, наравно, по другој, е-врсти.

⁵⁴ У именима типа *Ромео*, *Тео*, *Цое* и сл. вокалска основа остаје у свим падежима. У именима *Аркадио*, *Булио*, *Марио*, *Маурицио* основа је вокалска у ном., вок. и инстр., и то само због правописне конвенције да се између и и о не пише ј, иако се „између и и о изговара слабо прелазно [и], слично ономе у осталим падежним облицима” (Ивић 1990: 291).

⁵⁵ Ова се им. врло ретко употребљава у осталим падежима.

⁵⁶ Експресивне именице са суфиксом -ло које означавају бића у једнини чешће су средњег него мушког рода, а у множини само средњег.

3.1.1. То важи и за именице с вокалском основом и нултим наст. у ном. јд. (страна имена и презимена, им. страног порекла или творбеног модела), као и за именице с алтернацијом *-иџ* (Нјд.) ~ *-ија* (Гјд.):

Ендрју-џ, Кроу-џ, Лу-џ, Метју-џ, Хју-џ, Цо-џ (Цо, дођи за час!) (Н. Маринковић);
*Дега-џ, Жанвије-џ, Пату-џ, Руо-џ, Русо-џ;*⁵⁷ *Хорхе-џ;*

*Анри-џ; Боки-џ, Вуди-џ, Ђовани-џ, Еди-џ, Ентони-џ, Мики-џ, Ники-џ, Томи-џ, Тони-џ, Хенри-џ, Фошер-и, Чарли-џ, Џими-џ, Џони-џ; та̀кси-џ.*⁵⁸

3.1.2. Двосложни хипокористици на *-о* и *-е* с дугоузлазним акцентом (у крајевима у којима се они деклинирају по I врсти⁵⁹) такође имају облик који се фонемски поклапа с ном. јд., али се код њих јавља акценатска алтернација ' (Нјд.) ~ ^ (вок. јд.): *Бо̀жо – Бо̂жо, Бу̀ро – Бу̂ро, Ђво – Ђ̂во, Јо̀во – Јо̂во, Пѐро – Пе̂ро, Са̀во – Са̂во, То̀шо – То̂шо, Бо̀ле – Бо̂ле; Вла̀де – Вла̂де, Јо̀ле – Јо̂ле, Мѝле – Ми̂ле, Мѝре – Ми̂ре, Ра̀де – Ра̂де* и сл. Ово важи и за апелативе типа *зѐко – зе̂ко; бра̀ле – бра̂ле* и сл. Како је прозодија у српском књижевном језику регуларно морфолошко средство, то не можемо овде рећи да је вок. јд. облички једнак ном.

3.2. Обличка једнакост вок. јд. с ном. код претходно наведених именица типа *Павле, Марко, Ото, маторко, Руо, Русо, такси* и сл. системског су карактера. Међутим, и неке именице с нултим наставком у ном. јд. и сугласничком основном, поред типичног наст. *-е* или *-у*, неретко се у вок. јд. употребљавају у облику који се формално поклапа с ном.

3.2.1. То је најчешће случај с именицама код којих би употребом наставка *-е* дошло до измене примарне основе.

3.2.2. Кајкавска, словеначка и др. словенска (пољска, чешка, словачка...) имена, презимена и хипокористици на *-ек* (које је аналогно штокавском *-(а)к*) увек се употребљавају у облику који је једнак ном., нпр. *Бобек, Владек, Едек, Јулек, Костек, Мачек* и сл. Ово важи и за апелативе на *-ек*, нпр. *татак* (Како је, татак?) (прев. с пољског).

3.2.3. Страна имена и презимена с основом на задњонепчане сугласнике (*к, г, х*), поготову једносложна, обично имају у овоме падежу облик који је формално једнак ном.:

Армстронг, драги господине Блејк, Ван Гог, Грег, Даг, господине Дромберг, професоре Ирвинг, Јерг, Конг, мајсторе Леунг (Скробоња), *Лобсанг, Лудвиг, Рег*⁶⁰, *Хириберг* (Црњански);

⁵⁷ Уп. и: „Збогом Баку! Нећу те видети више.” (Слоб. Марковић (прев.))

⁵⁸ Необично је (и неправилно) *Мусолинију* (Бранко Павловић).

⁵⁹ У југозападној Србији, Црној Гори, југоисточној Босни, источној Херцеговини и Дубровнику с околином.

⁶⁰ Уп. *Драги Рег Торп* („Znak Sagite”, бр. 1), где су облици вок. и имена и презимена једнаки ном.

Алек, Андрејчук, Брунк (Сл. Настасијевић), *Буденброк, Бурк, Вестлејк, Вик, Дерик, Ерек, Жак* (Д. Лакићевић, Прев.), господине *Јорк* (Скробоња), докторе Кембеле *Кларк*, драги мој *Кларк, Клерк, Кристофек* (Д. Ћосић), *Лик, Лотрек, Мајк*, господине *Мардок, Марк*, Како смо данас, *Мек?*, *Мекормик, Мик, Минк, Обанчук*, мој драги *Патрик, Рајнбек, Де Растуњак, Сток* (Сл. Настасијевић), господине *Фиск*, господине *Франк, Фредерик, Френк, Хенк, Чак, Чик, Цек, Цејк, Цок*;

Бах, Вајсенбрух, Вундерлих, господине *Гринлих, Дидерих, Дитрих* (Црњански), адвокате *Кох*, поручнице *Кох*, Идемо, *Улрих* (Прев.), *Фрелих* (Сл. Настасијевић), *Фридрих* (Михиз), *Хајнрих* (Црњански, Прев.), *Хенрих*.

Засведочени су, међутим, и облици с наст. *-е*:

Билинже, Гиже, Луче (: Лук), *Ридберже, Сведберже, Стерлинже, Хенриже*;
Дамоче (Ј. Христић), *Доминиче* (В. Лукић), *Енриче, Ериче, Жаче, Патриче, Пинче, Буденброкче, Хејдоче, Хенриче* (Андрић, Мил. Јанковић), *Фредериче*⁶¹ (већином из преводне литературе);

Дитрише (Црњански), *Калимаше, Тразимаше* (Ј. Христић)⁶².

Уп. и источнословенско *Олеже* (: Олег): Како сте, *Олеже* Николајевичу? (Прев.).

3.2.3.1. Муслиманска имена на *-к* и *-х* имају, поред наставка *-у*, и вок. јд. облички једнак ном. јд, уп. *Абдула̋х, Малик, Сади́к, Сали́х, Фа́ик*.⁶³

Уп. и словенско *Ћулибр̋к* (Какво је то одело, друже *Ћулибрк?*) (В. Драшковић).

3.2.3.2. Ово у великој мери важи и за им. типа *ма́чак, тета́к* и сл., које су у вок. јд. најчешће употребљавају у томе облику (в. напред). Редовно је *д(ј)евојчу́рак* и *цуре́так*, јер се ради о им. које означавају женско биће.⁶⁴

3.2.3.3. Поред неутралног *момче* (што је засведочено у пуно извора), неретко се говори (и из (раз)говора преноси у писмо) форма *мо́мак*, нпр. Али, да знаш, *момак*, ово ти је прилика коју никако не би смео да пропустиш! (В. Арсенијевић), Седи *момак*, седи (И. Бакић), *Момак*, мали си ти за овако велику игру (В. Булић), Извини, *момак*, што те узнемиравам (М. Видојковић), Здраво *момак!* Како си, *момак?* (А. Диклић), Хеј, *момак!* (Исаковић), Еј, *момак*, да

⁶¹ „Понекад [су] прихватљиви и облици на *-е*, нарочито код вишесложних имена: *Фредерик*, вок. *Фредерич-е*” (Ивић 1990: 294).

⁶² „Многи српски преводиоци класичне књижевности и у таквим именима [на *-з, -к, -х* – М. Н.] ће имати основе с палаталним сугласницима, дакле од: *Арг – Арже*, од *Хенрик – Хенриче* и сл.” (Станојчић 2010: 123).

⁶³ У Прав. МС–МХ из 1960 наводи се *Гр̋че* као облик вок. јд. од *Гр̋к*. Немамо, нажалост, ниједну потврду за вок. ове именице, али веома сумњамо у наведено *Грче*, које асоцира на облик ном.-вок. ср. р.

⁶⁴ Уп. и.: „Другарице *потпоручник*” [боље би било *потпоручнице* – М. Н.], застави потпуковник Корзикадзе једну узрујану жену-техничара (Невен Јовановић), госпођо *конзул* (Б. Петровић (прев.)).

ти нешто кажем, ја сам шофер (Д. Ковачевић), „Добро, *момак*” – рекох (Д. Радовић) и др.⁶⁵

3.2.3.4. „Од *синак* вок. је *синко*”, каже Маретић (1963: 152), док Белић (1934: 65) наводи да „*синак* има *сѣнко* (од друге основе)”, не наводећи одакле је та друга основа. У Барић и др. се као облик вок. јд. им. *синак* наводи *сѣнче* (и *сѣнку*) (1997: 132), а Ивић (1990: 294) сврстава ову им. међу оне код којих се „вокатив једнине ... облички поклапа с номинативом”. У нашој грађи је вок. јд. *сѣнко* засведочено у више од 40 извора, а *синак* у 20. За *формусинче* имамо потврду из Бранковог „Ђачког растанка” (Ој соколе Далматинче, / Дивна мора дивни синче! – можда само због риме) и из прозе Ђ. Балашевића.⁶⁶

3.2.3.5. Код домаћих презимена на *-(а)ц* вок. јд. се најчешће облички поклапа с ном. јд. (код једносложних редовно):

Бањац (Д. Ћосић), *Давидовац* (Јосић-Вишњић), *Дивац*, *Зѣц*, господине *Козарац* (Витезовић), *Крџовац* (М. Петровић), *Марковац* (Б. Ћосић, према Гудкову), *друже Оморџац* (Пекић), *Пламенац* (В. Стевановић), *Попџац* (можда надимак, Балашевић), *Ракоњац*, *Ђасовац* („В. новости”), *Узелац* (Ћопић), *Чекерџац*, *Шарац* (Д. Ћосић), али уп.: *Бањче* (Ћопић), *Грџбџе* (: Грабовац) (В. Терић), *Загорче* (Само настави, Виде Загорче. – М. Булатовић). Ово важи и за етнониме на *-ац*, нпр. *Америкањац* (Видојковић), *Босанац* (В. Косорић, В. Лубарда, Д. Поповић, Г. Самарџић, Д. Ћосић), Еј, *Земџац!* (Д. Стојиљковић), *Нишавац* (Д. Стојиљковић), *друже Словџац* (Ољача).

Аналогна кајкавска презимена на *-ец* имају увек вок. јд. = ном. јд., нпр. *Зџбец*, *Хџтрец*. Уп. и презимена *Бајџец* и *Кџмазец*, потом *Јџвец*, хип. према Јовица (Та проговори, *Јџвец*, што си се стискџ, мајка му стара!) (Ћоп 642).

3.2.3.6. Исту појаву имамо и код страних имена и презимена на *-џ*: *Франџ* (Михиз, Мир. Поповић, Прев., Д. Ћосић), *Фриџ* (Басара, Д. Костић), али *Рџзенкранџе* (: Розенкранџ) из Шекспировог „Хамлета” (прев. Ж. Симић и С. Пандуровић), *Хџтејџе* (: Хџтејџ, из словеначког) (прев. Р. Његуш).

3.2.3.7. Апелативне именице на *-(а)џ* употребљавају се, као што смо видели, најчешће с наст. *-е* (нпр. *џче*, *стџрче* и др.), а нису ретке ни оне код којих је вок. јд. у облику који је формално једнак ном. јд.:

бабаџ (Видојковић) (жарг., само тако, јер се односи на женску особу), *браџац* (само тако)⁶⁷ (Д. Васић, В. Јелић, Д. Костић, В. Лубарда, М. Марков, З. Миџковић, Р. Б. Марковић, Д. Ненадић, Павић, Трифковић, Ћопић и др.), *врабаџ* (А зашто тако брзо,

⁶⁵ Ни у једном од наведених примера им. *момак* није праћена атрибутном, што не може бити случајно.

⁶⁶ Код Давича се јавља *синаџ* (Бојиш се, *синаџ* мој, бојиш.), чега нема у РМС.

⁶⁷ Нпр.: Само се ти, *браџац*, понекад малчице и занесеш (Д. Ненадић), Имаш ли, *браџац*, свадбарског купуса с овчетином? (Павић), Запуцао си, *браџац*, да причаш читаву историју другог свјетског рата (Ћопић), Е па, *браџац*, да видимо с ким имамо посла (Сл. Настасијевић). С наст. *-е* вок. јд. ове им. гласио би, после фонетских промена, **браџе*.

господине *врабац*? – Црњански)⁶⁸, *дебéјац* (М. Ђурђевић), *клíнац* (Давичо), Шта ти се десило с оком, *клинац*? (Прев.) (поред *клíнче*), *магарац* (Ајде бјежи, *магарац* један, ти ми се подсмјеваш! –Кустурица) (уобичајено *магáрче*, са много потврда), *мáлац* (само тако), *марíнац* (само тако), *маратóнац* (Ђопић), *милицијáц* („Милицијац...”, обраћа се чича Малавразићу, „овај твој изгледа не зна српски.” – Д. Стојиљковић), *омлади́нац*, *погáнац* (А шта ћеш ти, *поганац*, овде, а? –Московљевић (прев.)), *синдóвац* (Балашевић, Исаковић, В. Стевановић) (много чешће *сýнðвче* – Капор, Михиз, Р. Петровић, Д. Поповић, Ђопић и др.), *чúпавац* (Добро јутро, *чупавац*!, М. Ђурђевић). Стилски су маркиране форме *пíсац* (са четири потврде, све из романа М. Видојковића, али *пíшче* Г. Куић), *стáрац* (Здраво, *старац* – рекао је стегнутог грла. – Б. Јанковић) и *стрáнац* (Ајде, *странац*, губи се напоље. – Д. Ковачевић), поред много чешћег, стилски неутралног *стáрче*, *стрáнче*. Вок. *òтац* служи, по правилу, за маркирање говора личности, а јавља се, не случајно, у делима М. Маркова, В. Петровића, М. Црњанског, одн. Б. Ђопића и С. Куленовића. Уп., нпр.: Љубим руку, *отац*! (В. Петровић.), То се, *отац*, не мож казати, речима! (Црњански), Не могу више с њим, *отац* (Куленовић) и сл.

3.3. Словенска (што значи и српска) презимена са суфиксима придевског порекла *-ов* (*-ев*) и *-ин* могу у овоме падежу имати облик који је формално једнак ном., поготову уз именице за ословљавање, титулу и сл.:⁶⁹

Андрејев (Д. Ђосић), *Башире́в* (Д. Ђосић), *Васиље́в* (Прев.), капетане *Во́лков* (Р. Петковић), *Глòгов* (Б. Србљановић), кнеже *Горчáков* (Скробоња), *Јегòров* (Д. Ђосић)⁷⁰, друже *Кисеље́в* (Исаковић), друже *Кòлáров* / *Колáров* (Д. Ђосић), *Колíчев* (Прев.), друже *Корòље́в* (Прев.), *Кра́ков* (Стигао си, Краков!) (В. Журић), *Ку́ролèсов* (Прев.), *Мелèхов* (Прев.), *Òлáров* / *Олáров* (М. Марков), капетане *Пеши́ков* (Прев.), друже *Пòтов* (Д. Ђосић), господине *Прòдáнов* / *Продáнов* (Балашевић), господине *Титòв* (Прев.), друже *Чељус-тничов* (Киш), господине *Шу́ва́ров* (Ј. Арсић); друже *Бухáрин* (Д. Ђосић), господине *Зрењанин* (Ј. Арсић), друже *Ломáткин* (Прев.), *Мáксин* (М. Марков), *Никòлчин*, сине мој (Балашевић), друже *Ракитин* (Ћос 5а 24), *Чичин* (Прев.).

Оваква се презимена, ипак, употребљавају у вок. јд. чешће с наст. *-е*: *Артёмје́ве* (Прев.), *Башире́ве* (Д. Ђосић), *Васиље́ве* (Прев.), *Витомíрове* / *Витомíрове* (З. Јакшић), *Гра̀дове* (Прев.), *Гри́дњове* (И.), *Зу̀рове* (И.), директоре *Иља́нове* (И.), *Јабу́кове* (И.), *Корòље́ве* (И.), *Кори́унове* (И.), *Лари́днове* (И.), *Лемíтове* (И.), *Љèрмонтóве* (Црњански), *Мизи́нове* (И.), *Набòкове* (Басара), *Новгорòдце́ве* (И.), *Пеши́кове* (И.), *Пи́жове* (И.), *Рај́кове* (И.), *Семèнцове* (И.), *Стàсове* (И.), *Сури́кове* (И.), *Фалё́је́ве* (И.), *Чихи́реве* (И.); *Кўкине* (Прев.), *Лењине* (Невен Јовановић), *Љужине* (Прев.), *Никòлчине* (Балашевић), *Пере-пјòлкине* (Прев.), *Драги мој Пу́тине* („Политика”), *Ракитине* (Д. Ђосић), друже *Стáљине* (Прев.), *Тју́рине* (И.), господине *Фандòрине* (И.), *Фру́мкине* (М. Булатовић), *Чичине* (Прев.), *Ши́шкине* (И.), *Шчўкине* (Невен Јовановић).

⁶⁸ Семантички и синтаксички иста реченица, у истом роману М. Црњанског, само на другом месту, гласи: Господине *врапче*, зашто тако брзо?

⁶⁹ Карактеристичан је, с тим у вези, следећи пример: ’Јутро, *Пешикове*. Грег подиже обрве. Људи су његовог оца обично ословљавали са „господине *Пешиков*” (Прев.).

⁷⁰ Уп. и: Ти, Семјоне *Јегоров*, немој да се натресаш! (из Шолоховљевог „Тихог Дона” у прев. М. Московљевића).

Ово посебно важи за преводе руских класика, где су уобичајене форме с наст. *-е*: *Авдѐјеве*, *Иване Алексѐјеве*, *Антѐнове*, *Бирове*, *Бјѐлове*, *Везувијеве*, *Власове*, *Денисове*, *Должникове*, *Ждѐнове*, *Јерѐмјеве*, *Камѐњеве*, *Карамѐзове*, *Кирилове*, *Кориунове*, *Крѐснове*, *Лебѐдеве*, *Матвѐјеве*, *Медвѐдеве*, *Мелѐхове*, *Миусове*, *Назѐрове*, *Парачѐнове*, *Пѐтрове*, *Понимѐјеве*, *Рѐстове*, *Сидѐрове*, *Смирнове*, *Смердѐјакѐве*, *Суишловѐ*, *Федѐтовѐ*, *Чичиковѐ*, *Чубиковѐ*, *Шарѐповѐ*, *Шѐтове* итд., односно *Белебѐхине*, *Дјевѐушкине*, *Зѐпкине*, *Їљине*, *Јелдирлине*, *Канѐвкине*, *Кураѐгине* (и код Црњанског), *Курицине*, *Липутине*, господине *Мишкине*, *Љевине*, *Птицине*, *Ракитине*, *Рогѐжине*, *Серјѐгине*, *Тѐшине*, *Фѐмине*, *Хрјѐкине* и др.

3.3.1. Обличка једнакост вок. јд. са ном. јд. јавља се факултативно и код источнословенских имена на *-ј* (поред облика с наст. *-у* или *-е*, в. напред), нпр. *Алѐксѐј* (В. Булић, Д. Ћосић), *Антѐвлѐј* (Пекић), *Андрѐј* (В. Винсент Кол, Прев.), *Јурѐј* (у прев. са руског и енглеског), *Никѐвлѐј* (Црњански), „*Чика Николај!*“ бунцам, будећи се. „Колико је сати?“ (В. Стевановић), *Сергѐј* (НИН 3343 – Капор), и пуно потврда у прев. са руског и једна са енглеског). Уп. и: *Николај Родионович Рјепнин*, пробудите се. (Црњански), у чему се огледа несумњив утицај руског језика.⁷¹ Исту форму бележимо и у: *Квај* (Скробоња), господине *де Тоасеј* (С. Слапшак).

3.4. Поред облика с наст. *-е* (в. напред), неретко се, под утицајем облика имена у изворном језику, код германских, романских и других несловенских имена или хипокористика (међу којима је пуно једносложних) јавља формална подударност вок. с ном., нпр.:

Ал (М. Оклопцић), *Албер* (Прев.), *Алварез*, гледаш ли ово? (В. Журић), *Ален* (Д. Савковић), *Арман*, *Артур*, *Арч* (Д. Ћосић), *Боб* (Добар избор, *Боб!*), *Бред*, *Брет* (Ротковић), *Валтер* (Д. Костић), *Слушај*, *Вил*, хајде да не играмо такве игре (Прев.), *Гинтер* (Давичо), *Здраво*, *Дејв*, како живиш? (Прев.), *Ден* (Напред, *Ден!* – Прев.), *Капетане Дикин!* (В. Журић), *Дон* (Пекић), Не мислите ваљда озбиљно, *Доповон* (Пекић), *Ејб* (Прев.), Шта ти велиш, *Енс?* (И.), *Ернст*, *Жан*, Имате ли породицу, *Жан Пјер?* (В. Ранчић), *Жозеф* (Црњански), *Јозеф* (Михиз), *Кал*, *Кејн* (Д. Ћосић), *Керт*, *Кид* (Сети се, *Кид!* / Не могу, *Рид!* – Д. Радовић), *Клиф*, *Кол*, *Мајкл* (Прев., Ротковић), *Макс* (Б. Брковић, Ротковић), *Малколм*, *Марсел* (В. Терић), *Мел*, *Петер*, *Питер*, *Пол*, *Роберт* (Д. Ћосић), *Стив* (Исаковић, Прев., Ротковић), *Том* (Б. Петровић (прев.), Ротковић), *Урс* – упитам – како си дошао на овај брод? (Прев.), *Фред* (Андрић, Д. Ћосић), *Ханс* (Д. Костић), Шта ово значи, *Ханс?* (А. Диклић), *Фонтан*, *Харисон*, *Хезус*, љубави, слушај. Где си ти сада? (В. Журић), *Цил*, *Џејсон*, капетане *Џонс* (С. Слапшак), *Шарл* итд. Понекад се у истом књижевном делу употребљавају обе форме, нпр. *Бил* / *Биле*, *Бригз* / *Бригзе* (на истој страни), *Марешал* / *Марешале* (на истој страни), *Мишел* (често)⁷² / *Мишеле* (ретко) (фр. м. име), *Чарлс* / *Чарлсе*, *Цим* / *Циме*, што указује на њихову факултативност.

⁷¹ У „Роману о Лондону“ М. Црњанског „Руси“ говоре и *кѐаз*: Чудно је, зар не, *кѐаз*, како Енглези мисле, и о љубави човека и жене, различито, однас Руса? Зар то није доста, *кѐаз?* и сл. Уп. и: Знате, *Атанас*, њој је ноћ ко другом десет дана (Павић). Необично је: *Пјотр* Сергејевичу, то нисам очекивао да ми кажете (Црњански), где је име у основном облику, а презиме у вокативу.

⁷² Уп. и: *Мишел*, *Мишел!* – викала је (Андрић), Господине *Мишел*, помозите ми (Д. Савковић).

Уп. и *Карол* (у прев. с пољског језика).

Засведочено је, такође, *Кај* (прев. Б. Петровића са немачког), *Реј* (прев. са енглеског); *Верш* – Одведи га до ватре, *Верш*; Причекај, *Верш* (из прев. Фокнеровог романа „Бука и бес”), господине *Киш* (Д. Стојиљковић), *Лаш* (То је посао за тебе, *Лаш*.), докторе *Неш*, а двојако *Жорж* / *Жорже*, *Цорџ* / *Цорџе*.

3.4.1. Често је то случај и са страним презименима (или именима) праће-ним речју за ословљавање, титулом, називом занимања или атрибутуом, нпр. господине *Блант* (Скробоња), господине *Блум*, докторе *Буркхарт* (Басара), мој драги господине *Бут*, г. *Равелштајн*, капетане *Вандермајер* (али само *Вандермајеру*), господине *Вереш*, господине *Вилијамс*, поручниче *Вилијамс* (али Добро вече, *Вилијамсе*), господине *Дижарден*, господине *Жоајан*, господине *Ивлин*, Хвала вам, газда *Јакоб*.) (А. Диклић), господине *Крофорд*, господине *Макмилан* (али *Завежи*, *Макмилане!*), драги *Мант*, господине *Мозес*, господине *Морган* (В. Пиштало, Г. Скробоња), господине *Пап* (Ротковић), докторе *Пап* (Мир. Поповић), господине *Пендергаст* (али само *Пендергасте*), господине *Пил*, инспекторе *Рамирез*, господине *Сарторис*, господине *Сефелт* (и само *Сефелт*), г. *Симонс*, господине *Смит* (и само *Смит*: Мичи се одавде, *Смит*, поред *Смите*), докторе *Старкс*, господине *Тулуз*, Данијеле *Феден*, мистер *Ферис*, господине *Фридмен*, докторе *Харисон*, шерифе *Хејзен*, докторе *Хил*, мистер *Чарлс*, господине *Џефордс*, господине *Џенкинс* и сл. Као што видимо, овакви облици могу бити, истина ређе, и самостално употребљени; уп. и: *Јасперсен*, *Мозес*, *Сникерс*, *Талбот*, *Хигинс* (Ротковић), *Џенкинс*, *Шмит* (Не будали, *Шмит!*– Д. Ћосић) и сл. И овде се често јављају двојаке форме у истом делу, нпр. господине *Клифтоне* и господине *Клифтон* (Прев.), господине *Фџрде* и господине *Фџрд* (Г. Скробоња), или само облици с наст. -е, нпр. господине *Дјуаре*, господине *Кентене*, господине *Кџупе*, докторе *Крдсе*, господине *Липмане*, докторе *Рџтмане*, господине *Фџнстоне* и сл.

3.4.2. Исту појаву запажамо и:

– код презимена на -ер (код којих се, иначе, употребљавају и наст. -е, и наст. -у, в. напред), нпр. драги бароне фон *Ајезнгер*, *Барбер* (самостално употребљено), драги господине *Вришер* (Скробоња), господине *Гренџер* (В. Булић), господине *Дрејнер*, драги г. *Картер*, *Крамер* (Михиз), господине *Листер*, мајоре *Лоутер*, инспекторе *Мајер*, *Милер*, генерале *Паркер*, господине *Перманедер*, драги капетане *Прилијер*, *Потер*, господине *Роџер* (С. Радовановић), *Сајлер* (Михиз), господине *Саландер*, *Стенер* (и господине *Стенер*), докторе *Форстер*, господине *Фулер*, докторе *Хантер*, пуковниче *Хубер*, *Шредер*;⁷³

⁷³ Понекад овакви облици служе као стилско средство. Тако у Михизовој драми „Командант Сајлер” Немци говоре у вок. *Крамер*, *Сајлер*, а Српкиња *Сајлеру*.

– код страних презимена на предњонепчане сугласнике, нпр. *Monsieur Кареж*, пуковниче *Пајквеј*.

3.5. И многе друге именице употребљавају се факултативно у вок. јд. у облику који се поклапа с ном. То је најчешће условљено сфером употребе, одређеним функционалним стилем, социјалним и психолошким факторима. У неким случајевима разлози могу бити потпуно супротни, нпр. присуство емпатије, осећање блискости, присности и сл., с једне, односно изражавање одређене дистанце, омаловажавања и сл., с друге стране, што се види, нпр., код лексема као што су *друг*, *другар*, *клинац*, *момак* и др.⁷⁴

3.5.1. У војничком жаргону, нпр. при командовању, им. *батаљон*, *вод* / *вод*, *одред* или *пук* употребљавају се у вок. јд. наведеном облику: *Батаљон*, мирно!, Напријед, Ударни *батаљон*! (Ћопић, према Гудков 1990), Онда наш командант издаје наређење: „Батаљон, у бој!!!” (Прев.), *Вод*, стој!, *Вод*, у стрелце (Д. Ћосић), *Одред*, мирно (Д. Ћосић) и сл.⁷⁵

3.5.2. Према стилски неутралном *друже* (забележено у више од 30 извора), имамо стилски маркирано *друг*,⁷⁶ нпр. Ја, *друг*, морал схватам као строго класну ствар (Давичо), Твоје паметне закључке, *друг*, сачувај за своју жену (Д. Михаиловић), Хвала, *друг*. Кад устреба, знамо где ћемо те наћи!) (В. Стевановић). Овакав облик вок. јд. засведочен је и код Селенића, В. Терића, Ћопића и др. писаца.

За разлику од ове, именица *другџар* је у вок. чешће него *другџару* (за *другаре* немамо потврда), нпр. Како ти је име, *другар*? (Бранко Павловић), Нисмо је видели, *другар*. (Ј. Ђурђић), „Чуј, *другар*!” рекох. „Шта да радим?” (В. Стевановић), Шта је човек без љубави, *другар*? (М. Савић), Е, *другар*, сад ми се покажи (Ћопић), Полицајац се обраћа механичару и мени. – Шта се овде дешава, *другар*? (Прев.), Алалтић уфте, *другар*! (И.), јер је и сама именица експресивна.

Жаргонска, ’економична’ варијанта за *буразер* – *бџрџ* јавља се у вок. јд. само у томе облику: *Бураз*! Брате, царе, краљу! (Време бр. 1154), „’Ел има нешто?” „Има, *бураз*, увек!” (М. Видојковић), Тако је, *бураз*, браво (В.

⁷⁴ В. о томе код Гудкова 1990: 238–240.

⁷⁵ Ово важи и за им. ж. р., нпр. *Чета*, стој! Из истога је жаргона: Одбиј, *цивил*! (Ћопић), при чему ваља имати у виду и чињеницу да се ова лексема врло ретко употребљава у вокативу.

⁷⁶ Овај се облик често (што значи не и једино) употребљава(о) у комунистичком жаргону, вероватно под утицајем руског језика. По Гудкову (1990: 240) „тешко да се то може аргументовано доказати”. Утицај руског језика, посебно интензиван после Другог светског рата и прихватања тадашње совјетске идеологије, не може се пренебрегнути, што показује и следећи пример из Ћосићевог романа „Отпадник”: Знате ли ви, *Алексеј Иванович*, зашто је Сотона прихватио зло за своје?). Да такав облик писцима често служи као стилско средство, показују и следећи примери: *друже Бошњак*, „*Друже Бурсаћ*...”, *закрешта Коча* [Поповић] (В. Журић), „*Друже Дедијер*”, *заузе став мирно* (И.), Ти, *друже Пижон*, сигурноволишпецање? (В. Стевановић).

Косорић). Из сличног социјалног миљеа долази и врло често *ортак*, нпр.: „Збогом, *ортак*”, кажем. „Видимо се.” (В. Стевановић), Шта је било, *ортак*? (Д. Лакићевић), И да запамтиш, *ортак*, ја нисам Гидеон (Б. Брновић), Немаш много времена за учење, *ортак*! (Прев.).

Најчешће је то случај и с им. *келнер* (више потврда, нпр. *Келнер*, две кафе! (Прев.) и *кџнобар* („Конобар!”, дрекнуо је Кики. – М. Видојковић, Еј, *конобар*!–викнуо је Гане–коноообаар! – Г. Самарџић, *Конобар*, дај и мени грку! – М. Ћупић), с тим што је ова друга им. засведочена и с наст. -у: *кџнобару* (2х Прев.). Уп. и: *Библиотекар*, увијек си био оптерећен историјом (Б. Брковић).

Им. *партнер* / *партнер* обично има наст. -у, али је засведочено и: Хајде *партнер*, излази напоље!) („Znak Sagite”, br. 1).

Поред уобичајеног *ђаче* (Д. Костић, С. Ранковић, Б. Ћопић⁷⁷ и др.), забележено је и *ђак*: Пази, *ђак*, Ранчићу, пази (Џунић). Слична је ситуација и са им. *књижевник* / *књижевник* (Хало, *књижевник*, нисам ти ја Брко полицајац! – Кустурица), *научник* („И шта кажеш, *научник*?”), обратио се Профи.– Д. Стојиљковић) и русизмом *кулак*: Рибаж, *кулак*! (М. Марков).

Није уобичајен вок. јд. *бег*, који се код Куленовића јавља (у говору личности) више пута: *Бег*, закаснићемо. *Бег*, само немој на силу. Шта можемо, *мој бег*.

За употребу облика *хирург* у вок. јд. (Е, па, *хирург*, ево, имам једну изралину овде. –М. Видојковић) може бити више разлога, од избегавања алтернације *з~ж* до жаргона којим говори Видојковићев јунак.

Да већина претходно наведених примера није социјално и психолошки неутрална, сведочи и следећи пример: Еј, *монах*, шта има? – зачу глас колегице Мушке, која га је увек тако звала, *намерно* у првом падежу (В. Булић). Иначе се ова им. јавља и с наст. -у: *мџнаху*.

3.5.3. Многе именице које служе за ословљавање, титулисање, за означавање неког сродства и др. могу имати, кад се употребе уз име и/или презиме, облик номинатива и у другим падежима (при чему долази и до њихове дезакцентуације), тј. имају, факултативно, тзв. нулту деκлинацију. У томе случају и вок. ће облички бити једнак ном., нпр. *господар* Јакове (Баранин), *господар* Хитклифе (Прев); *господин* мајоре (Краков), *господин* професоре (И. Секулић), *гос 'н* Радивојевићу (Г. Скробоња), О, *господин* Стефане (И. Секулић), *госпо 'н* савјетниче (Десница); *кум* Михаило (Андрић, Госпођица), Не могу, *кум ' Михаило* (Андрић, На Дрини ћуприја); *мајстор* Кепе (Прев.), *мајстор* Мато (Баранин), *мајстор* Митре (В. Терић), *мајстор* Уроше (Ћопић).

⁷⁷ Уп.: Мој драги *ђаче*, а ја сам ти човјек самоук („Магареће године”).

3.5.3.1. Код енглеских речи за ословљавање или титулисање – *мистер* и *сер* -вок. је, бар према нашој грађи, редовно облички једнак ном., нпр. : *мистер* (В. Журић), ‘*Мистер* Чарлс’, заплакао сам, ‘баците ме Ани-Марији!’) (М. Булаговић), Жао нам је, *мистер* Едисон („Политика”), За вашу поносну отаџбину, *мистер* Кемпбел! (Прев.), *Мистер* Ксонк... Ваша висости... (И.), У реду *мистер* Црњански, стварно да наставимо (П. Симић); *Мистер* Мајате! (Прев.), То су факта, *мистер* Фои (Црњански); *Сер*, вратили сте се у Лондон. (Црњански), Добро јутро, *сер* (Прев.), Ево ме, *сер!* (И.), Извините, *сер* (И.), Не могу да скочим, *сер* (И.), *сер* Бартоломју (И), *сер* Освалде (И.) и сл.⁷⁸ Тако је и код немачке именице *хер:хер* Вајс (М. Ђурђевић), *хер* Гинтеру (Прев.), *хер* Голдмане (И.), Немојте да вас ово превари, *хер* Лемане (И.), Не треба ми ништа, *хер* Клат (З. Стојановић), која такође остаје у истом облику у свим падежима када се употреби уз име и/или презиме, нпр.: Због њега се уписала у немачко Читалачко друштво и висила код *хер* Јохана Зимера (М. Ђурђевић), Одмах [сам] препознао оног дебелог *хер* Јакова (З. Стојановић), Карла се надала да се она није заувек посвађала с *хер* Франком (Прев.).

3.5.3.2. Ово, уз ретке изузетке, важи и за шпанско-италијанско *сењор* одн. *сињор* (уп. шп. сењог, итал. signore): Изволите, *сењор?* (М. Видојковић), Да, *сењор* (И.), Можемо ли добити мало воде, молим вас, *сењор!* (Прев.), *Сењор*, – умеша се отац Рамирез, – ми бисмо радије наставили. (И.); *Сињор!* Имате ли нову маску? (Прев.), Ово је добро место, *сињор* (И.), Ваш гост је стигао, *сињор* Казагранде (И.), Завидим ти, *сињор* (И.), Идите у своју собу, *сињор* Ландау (И.), Је ли тако, *сињор* Фјорело? (И.), Хајдете, *сињор* Делвекјо (И.), *Сињор* Ромео (И.), Шта је, *сињор* Симоне, мисли ли се ваш Самуел женити? (И. Самоковлија), А зашто ме то питате, *сињор* Папучо? (И.).⁷⁹ Употребљава се, ипак, и облик с

⁷⁸ Ове две именице употребљавају се често у томе облику и у другим падежима кад стоје уз име и/или презиме, нпр. код *мистер* Ричардсона (Б. Петровић (прев.)), Студенти [су] певали с *мистер* Хемилтоном. (Прев.), Слуша тог, неког, *мистер* Банса (Црњански), Нека иде њеном тренеру, *мистер* Џонсу, у Доркинг. (И.), уз помоћ *мистер* Клифорда (Капор); Видим *сер* Бејкера Вајта. (Басара), Дипломски ми је о *сер* Артуру. (Б. Брковић), позив *сер* Мелкелма (Црњански). За обе те именице засведочени су у тој позицији и регуларни деклинациони облици: На многе начине удвара се „*мистеру* Долару” (Нушић), *мистеру* Алберту (Прев.); 1791. године удала се за *сера* Вилема Хемилтона (С. Кољевић), Извукао [је] доминантан осјећај сажалења према *серу* Елгону Херкулесу Џону (Н. Карајлић). Самостално употребљене им. *мистер* и *сер* морају се деклинирати, уп: ... али Град је дао једног *мистера* (М. Ковач).

⁷⁹ Кад стоји уз име и/или презиме, такође имамо често обличку једнакост с ном., нпр. Поздравите *сињор* Дандола (Г. Петровић), дух *сињор* Риџија (Прев.), Чула је за *сињор* Орвијетија (И.), Тражим *сињор* Мондијанија (И.), упутио си *сињор* Нерону веома строг поглед (И.), са *сињор* Оливеротом (И.), труба *сињор* Хуареза (С. Булајић) и сл. Уп., ипак: родни град сликара, чаробњака, волшебника и ненадмашнога опсјенара *сењора* Салвадора Далија (З. Џумхур), на слици *сењора* Салвадора (И.), великодушност *сењора* Мигела (Прев.), са *сењором* Васком де Агиларом (И.); гостињска соба *сињора* Баљонија (Прев.), Сутрадан ујутро Метју ми је саопштио да је неко убио *сињора* Ди Пјетра (И.), Морам да објасним каква сам посла имао са *сињором* Марком да Колом (И.).

наст. *-е*, пре свега кад ова именица није у синтагми с именом и/или презименом, нпр. *сињоре* (Б. Ћосић), Силазим за тренутак, *сињоре* (Прев.). Уп. и: *Сињоре* Спино, опростите, али заиста немам времена за то (Н. Цветичанин). С друге стране, имамо потврде само за *монсињоре*, нпр. Наређења су наређења, *монсињоре* (Прев.), Не остављајте ми другу могућност до да сарађујем, *монсињоре* Донати (И.), Не, *монсињоре*, никакво чудо (И.) и др.

3.5.3.3. Именица *дон* (скраћено од лат. *dominus*) такође остаје увек у томе облику када се употреби уз име и/или презиме, нпр. Јеси ли се видела с *дон* Азередом? (Павић), за *дон* Ригоберта (Прев.), Онда упита *дон* Нуна (И.), о предлогу *дон* Клерikuција (И.), са врлим *дон* Арнеом Ланештетом (И.), слика *дон* Карлоса Ваљеха (И.), хотел *дон* Вићенца Корлеонеа (Басара), каноника *дон* Нике Фурата (Десница), Послије смрти нашега пјесника *Дон* Јосифа Б (Матавуљ) и сл., па тако и у вок., нпр. Он помену ваше име, *дон* Азередо! (Павић), „*Дон* Клерikuцио”, рекао је, „моја туга је готово једнака вашој” (Прев.), Сигурно ћете препознати човека кога сте угостили у свом дому, *дон* Едуардо. (И.), Можда сте у праву, *дон* Ерколе. (И.), *дон* Хавијере (И.). Међутим, кад се употреби самостално (што је, иначе, редак случај), онда се деклинира као и свака друга именица м. р. I врсте, а у вок. јд. има наст. *-е*; уп. Извините, благородни *доне* (Прев.), као и пример из РСАНУ (s. v. *дон*) хрв. песника и писца А. Г. Матоша: Поведи нас, славни *доне*, јер нам је срце храбро.

4. РЕЗИМЕ

4.1. Именице м. рода I врсте с основом на тврди сугласник имају по правилу наст. *-е* у вок. јд., нпр. *бр̄ате*, *с̄ине*, *Милане*, *Пётре*.

4.1.1. Многе именице, а посебно оне на *-ār* и *-īr* које означавају човека одређеног занимања, звања и сл. могу имати и наст. *-е* и наст. *-у* (уз убедљиву превагу овога другог), нпр. *с̄екрет̄аре* / *с̄екрет̄ару*, *к̄оманд̄ире* / *к̄оманд̄иру*. Од им. *цар* вок. јд. гласи само *ц̄аре*.

4.1.2. Запажа се експанзија наст. *-у* код именица на тврди сугласник, и то најчешће:

– код апелатива (углавном страног порекла) на *-ēr* или *-er* типа *инжењ̄еру* / *инжињ̄еру*, *фра̄јеру*;

– код презимена на *-er* (страних или стране етимологије), нпр. *Бауеру*, *Паркеру* (недоследно);

– код им. на *-(a)к*, тј. с примарном основом на *-к* којем претходи зубно *т* или предњонепчано *ч*, као што су *мáчак*, *пáтак*, *тéтак*, *хлáдак*, вок. *мáчку*, *пáтку*, *тéтку*, *хлáтку*;

– код неких апелатива страног порекла на *-āx*: *јѐромонāху*, *мѝнāху* / *мѝнаху*, *пāдишиāху*;⁸⁰

– код појединих једносложних им. на *-x*, нпр. *стрāху*;

– код муслиманских имена с основом на *-k* и *-x*: *Абдулāху*, *Рѣфйку*, *Тѣфйку* (уп. и *Алāху*);

– код етнонима и имена на *-z*: *Енглѣзу*, *Кйнѣзу*, *Фрāнцијзу*; *Јанезу*;

– код појединих им. на *-ц*: *кѝњйцу*, *Лāјбницу*;

– код неких им. пејоративног значења (најчешће страног порекла): *дѣбйлу*, *дѣгѣну*, *ймбецилу* / *имбѣцилу*, *крѣтѣну*, *мѝрѝну* сл.;

– код неких једносложних именица (факултативно), нпр. *псѣ/псѣ*, *снѣ/снѣ*.

4.2. Именице м. рода I врсте с основом на меки, палатални сугласник имају по правилу наст. *-у* у вок. јд., нпр. *Дѝротѣју*, *Мйлићу*, *Мāрковићу*; *млāдићу*, *прйјатељу*.

4.2.1. Именице с основом на тврди предњонепчани (претпалатални) сугласник имају, такође, по правилу наст. *-у* у вок. јд., нпр. *јѣжу*, *кѝчијāшу*, *мйшу*, *мѝжу*.

4.2.2. Изузеци од наведених правила:

– факултативна употреба наст. *-е* у вок. имена на *-j* типа *Бѝгѝбѝј* – *Бѝгобоје*, *Никѝлāј* – *Нйколāје*, *Цѣј* – *Цѣје*;

– наст. *-е* код страних имена (најчешће једносложних) на тврди предњонепчани сугласник, нпр. *Жорже*, *Цорце*;

– двојак облик вок. имена на *-oш* типа *Милош*, *Урош*: *Мйлоше* / *Мйлошу*, *Ўроше* / *Ўрошу*.

4.3. Многе именице м. рода I врсте употребљавају се у вок. јд. у облику који је формално једнак номинативу.

4.3.1. Само такав облик имају:

– именице с вокалским наставком у номинативу једине, нпр. *Бѝрѣ*, *Пāвле*, *Мāрко*, *Блāгоје*, *Рāдоје*; *Кāрло*, *Ќто*, *Пāбло*, *Тѣлио*; *дѣчко*, *матѝрко*; *гѣније*;

– именице с вокалском основом и нултим наст. у Нјд. (страна имена и презимена, им. страног порекла или творбеног модела), као и именице с алтернацијом *-иѝ* (ном. јд.) ~ *-ија* (ген. јд.), нпр. *Ендрју-ѝ*, *Цо-ѝ*; *Дега-ѝ*, *Жанвије-ѝ*, *Русо-ѝ*; *Хорхе-ѝ*; *Анри-ѝ*; *Бѝки-ѝ*, *Мйки-ѝ*; *тйкси-ѝ*;

⁸⁰ Тај би наст. имала и домаћа изведеница *дѣчх* (*дѣчуху*), али за то немамо потврда.

– двосложни хипокористици на *-о* и *-е* с дугоузлазним акцентом (у крајевима у којима се они деклинирају по I врсти), али се код њих јавља акценатска алтернација ' (Нјд.) ~ ^ (вок. јд.), што значи да је вок. јд. прозодијски маркиран: *Бóжо* – *Бђжо*, *Пѐро* – *Пѐро*; *Влáде* – *Влáде*, *Рáде* – *Рáде* и сл.

4.3.2. То је најчешће случај и с именицама код којих би употребом наставка *-е* дошло до измене примарне основе, као што су:

– кајкавска, словеначка и др. словенска (пољска, чешка, словачка) имена, презимена и хипокористици на *-ек* (које је аналогно штокавском *-(а)к*), нпр. *Бђбек*, *Мáчек* и сл.;

– страна имена и презимена, поготову једносложна, с основом на задњонепчане сугласнике (*к*, *г*, *х*) (недоследно): *Армстронг*, *Грег*, *Даг*, *Лудвиг*; *Алек*, *Андрејчук*, *Дерик*, *Жак*, *Лик*, *Мајк*, *Џек*; *Бах*, *Дитрих*, *Фридрих*, *Хајнрих*, *Хенрих*;

– муслиманска имена на *-к* и *-х*, нпр. *Абдулáх*, *Сáдик*, *Сáлих* (недоследно);

– им. типа *мáчак*, *тѐтак* и сл. (готово редовно); редовно је *д(ј)евојчурáк*, *цурѐтак*.

4.3.4. Им. *момак* и *синак* често се (посебно у неформалном разговору) употребљавају у вок. у наведеном облику: *мђмак*, *сѐнак*.

4.3.5. Код домаћих презимена на *-(а)ц* вок. јд. се најчешће облички поклапа с ном. јд. (код једносложних редовно): *Бањац*, *Дивац*, *Зеџ*, господине *Козáрац*, *Крѐтовац*, *Рáкоњац*, *Тáсовац*, *Узѐлац*, *Чекерѐвац*, *Шáрац*. Ово важи и за етнониме на *-(а)ц*, нпр. *Америкáнац*, *Босáнац*, друже *Словѐнац*. Аналогна кајкавска презимена на *-ец* имају увек вок. јд. = ном. јд., нпр. *Зебец*, *Хитреџ*.

4.3.6. Исту појаву имамо и код страних имена и презимена на *-ц* (код једносложних готово доследно), нпр. *Фрãнци*, *Фрѝци*.

4.3.7. И неке апелативне именице на *-(а)ц* употребљавају се (и) у облику који је формално једнак ном. јд., и то *брãтац*, *дебѐјац*, *мáлац* и *марѝнац* само тако, а неке друге, као *кљѝнац*, *мáгарац*, *омладѝнац*, *синђвац*, факултативно.

4.4. Словенска (што значи и српска) презимена са суфиксима придевског порекла *-ов* (*-ев*) и *-ин* могу у овоме падежу имати облик који је формално једнак ном., поготову уз им. за ословљавање, титулу и сл., нпр.: *Андрѐјев*, *Башкѝрев*, *Васѝљев*, капетане *Вђлков*, друже *Кисѐљев*, друже *Корђљев*, (друже) *Лихáчев*, господине *Мефѝстов*, Петре *Пантелѐјев*, капетане *Пеѝшков*, *Потјђлков*, господине *Прђдãнов* / *Продãнов*, *Солдãтов*, *Ђурњѝков*; друже *Бухãрин*, *Мáксин*, друже *Ракѝтин*.

Обличка једнакост вок. јд. са ном. јд. јавља се факултативно и код источнословенских имена на *-ј*, нпр. *Алѐксѐј*, *Анãтђлѝј*, *Андрѐј*, *Јурѝј*, *Сѐргѐј*.

4.5. Под утицајем облика имена у изворном језику, код германских, романских и других несловенских имена (или хипокористика) јавља се често формална подударност вок. с ном., нпр.: *Вил, Гинтер, Фред, Ханс, Харисон, Цил, Џејсон, Џори, Шарл* итд.; *Кај, Реј*.

Ово посебно важи за страна презимена (или имена) праћена речју за ословљавање, титулом, називом занимања или атрибутом, нпр. господине *Блум*, докторе *Буркхарт*, мој драги господине *Бут*, поручнике *Вилијамс*, господине *Дижарден*, господине *Жоајан*, господине *Ивлин*, господине *Крофорд*, господине *Макмилан*, драги *Мант*, господине *Морган*, докторе *Пап*, инспекторе *Рамирез*, господине *Смит*, докторе *Старкс*, докторе *Харисон*, господине *Ценкинс* и сл.

4.6. И многе друге именице употребљавају се факултативно у вок. јд. у облику који се поклапа с ном. То је најчешће условљено сфером употребе, одређеним функционалним стилем, социјалним и психолошким факторима. У неким случајевима разлози могу бити потпуно супротни, нпр. присуство емпатије, осећање блискости, присности и сл., с једне, односно изражавање одређене дистанце, омаловажавања и сл., с друге стране, што се види, нпр., код лексема као што су *друг, другар, клинац, момак* и др.

4.6.1. У војничком жаргону, нпр. при командовању, им. *бат'љон, в'д / в'дд, д'др'д* или *п'к* употребљавају се у вок. јд. у наведеном облику: *Батаљон, мирно!*, *Напријед, Ударни батаљон!*, *Вод, стој!*, *Вод, у стрелце!*, *Одред, мирно!* и сл.

4.6.2. Према стилски неутралном *друже*, имамо стилски маркирано *друг*, нпр. *Ја, друг*, морал схватам као строго класну ствар.

За разлику од ове именице, *друг'ар* је у вок. чешће него *друг'ару* (за *другаре* немамо потврда), нпр. *Како ти је име, другар?*, *Шта је човек без љубави, другар?*, *Е, другар*, сад ми се покажи.

Жаргонска, економична варијанта за *буразер* – *бураз* јавља се у вок. јд. само у томе облику, нпр. *Бураз!* Брате, царе, краљу!

Најчешће је то случај и с им. *келнер* (нпр. *Келнер*, две кафе!) и *к'ноб'ар*.

4.6.3. Многе именице које служе за ословљавање, титулисање, за означавање неког сродства и др. могу имати, кад се употребе уз име и/или презиме, облик номинатива и у другим падежима (при чему долази и до њихове дезакцентуације), тј. имају, факултативно, тзв. нулту деклинацију. У томе случају и вок. ће облички бити једнак ном., нпр. *господар* Јакове, *господин* мајоре, *господин* професоре, *господин* Стефане; *кум* Михаило; *мајстор* Мато, *мајстор* Митре, *мајстор* Уроше.

Код енглеских речи за ословљавање или титулисање – *мистер* и *сёр* – вок. је, бар према нашој грађи, редовно облички једнак ном., нпр.: Жао нам је, *мистер* Едисон. Ево ме, *сёр! сёр* Освалде и сл.

Ово важи и за шпанско *сeњор*, уп.: Изволите, *сењор?*, Да, *сењор*.

Именица *дџн* (скраћено од лат. *dominus*) такође остаје у вок. увек у томе облику када се употреби уз име и/или презиме, нпр. Можда сте у праву, *дон* Ерколе, *дон* Хавијере.

4.7. У савременом српском књижевном језику запажа се велика експанзија наставка -у и код тзв. тврдих основа, као и ширење употребе облика номинатива у вокативној функцији и на именице с (кон)сонантском основном и нултим наставком.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

Алексић-Станић 1978: Алексић, др Радомир – Станић, Милија, *Грамматика српскохрватског језика за ученике гимназије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Варић 1997: Варић, Еугенија и др., *Хрватска граматика*. Загреб: Школска књига.

Белић 1934: Белић А[лександар], *Грамматика српскохрватског језика за други разред средњих и стручних школа*. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геце Кона А. Д.

Белић 1950: Белић А[лександар], *Правопис српскохрватског књижевног језика*. Београд: Просвета.

Гудков: Гудков, Владимир П., „Обликовање вокатива једине I деklinације у књижевним текстовима XX века”. *Наш језик*, књ. XXVIII/4–5, стр. 224–240, Београд.

Ивић 1990: Ивић, Павле. *О језику некадашњем и садашњем*. БИГЗ (Београд) – Јединство (Приштина).

Клајн 2004: Клајн, Иван, „О облицима речи”, у: Ивић, П. и др., *Српски језички приручник*. Београд: Београдска књига.

Марећић 1963: Марећић, Prof. Dr T[omislav]., *Грамматика хрватског или српског књижевног језика*. Загреб: Matica hrvatska.

Правопис српског језика. Нови Сад: Матица српска, 2010.

Правопис српскохрватског књижевног језика са Правописним речником. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1960.

- Пипер-Клајн 2013:** Пипер, Предраг – Клајн, Иван, *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Пипер 2009:** Пипер, Предраг, „Српски језик”, у: *Јужнословенски језици: граматичке структуре и функције* (у редакцији Предрага Пипера). Београд: Београдска књига.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад (Загреб): Матица српска(Матица хрватска), 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. I–. Београд: САНУ, 1959–.
- Симић 2001:** Симић, Радоје, *Српска граматика*, I. Београд: МХ Актуел.
- Skok 1971–1973:** Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.
- Станојчић 2010:** Станојчић, Живојин С., *Грамматика српског књижевног језика*. Београд: Креативни центар.
- Стевановић 1975:** Стевановић, М[ихаило], *Савремени српскохрватски језик*, I. Београд: Научна књига.

СКРАЋЕНИЦЕ

- вок. – вокатив
- е. – екавски
- ЕК – Електронски корпус Математичког факултета у Београду
- И. – исто
- Инт. – пример са интернета
- им. – именица, именице
- ј. – (и)јекавски
- јд. – јединина
- наст. – наставак
- ном. – номинатив
- Прав2010 – *Правопис српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2010.
- Прев. – пример из преведеног књижевног дела
- РМС – *Речник српскохрватског књижевног језика* Матица српске (делом и Матица хрватске)
- РСАНУ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ

FORMS OF THE VOCATIVE SINGULAR IN 1ST DECLENSION
MASCULINE NOUNS IN STANDARD SERBIAN

Summary

Standard Serbian features a special, syntactically unconditioned form of nominal words – the vocative, which is traditionally treated as part of the case system. The basic rules of derivation of the vocative singular in 1st declension masculine nouns are the following:

1. Nouns with the morphological stem that ends in a hard consonant or a sonant and zero suffix in the nominative singular form the vocative singular most often with the *-e* suffix, e.g. *brate, Milane*. However, there are numerous and various exceptions to this rule, i.e. examples of nouns like these with the *-u* suffix or double forms, which is caused by different, sometimes almost inexplicable factors.

2. Nouns with the morphological stem ending in a palatal or prepalatal consonant or a sonant and zero suffix in the nominative singular regularly take the *-u* suffix in the vocative singular, e.g. *učitelju, mladiću, Jovanoviću; kočijašu, mužu*. Nevertheless, double forms occur with the names in *-j* and disyllabic names in *-oš*, and only the *-e* suffix in foreign monosyllabic names of the *Žorž, Džordž* type.

3. Nouns with the morphological stem ending in a vowel and nouns with a vowel suffix in the nominative singular take the vocative which formally overlaps with the nominative, e.g. *genije, dečko, Đorđe, Marko*. This rule (regularly, or more often, optionally) also applies to many nouns (especially foreign names) with consonant or sonant stems.

Miroslav B. Nikolić